

Janina Uszyńska-Jarmoc, Beata Kunat

Gdy talent przekracza granice – wspieranie rozwoju uczniów i uczennic zdolnych z doświadczeniem migracji lub uchodźstwa, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży z Ukrainy

Fundusze Europejskie
dla Rozwoju Społecznego

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Spis treści

Moduł I. Poznawać i rozumieć, aby pomagać i wspierać

Identyfikacja ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji. Narzędzia pomocne w procesie identyfikacji zdolności i uzdolnień oraz uwarunkowań ich rozwoju	5
Słownik terminów.....	5
1. Diagnoza Możliwości Intelktualnych Ucznia (testy DMI-2M, DMI-2S).....	8
2. Bateria Testów APIS-P(R).....	8
3. Kompleksowa Analiza Procesów Poznawczych (KAPP).....	9
4. Rysunkowy Test Twórczego Myślenia (TCT-DP).....	10
5. Test Wyobraźni Twórczej (FDCT) (Test Uzupełniania Rysunków Kate Franck).....	10
6. Test Wyobraźni Twórczej (TCIA).....	11
7. Test Uzdolnień Wielorakich (TUW).....	12
8. Skale Identyfikowania Uzdolnień (SIU) oraz Skale Samooceny Uzdolnień (SSU).....	12
9. Kwestionariusz motywacji (SRQ-A).....	13
10. Kwestionariusz motywacji do nauki.....	14
11. Kwestionariusz Zainteresowań Zawodowych (KZZ-M) – wersja dla młodzieży.....	14
12. Właśnie to lubię robić! Narzędzie Vademecum Talentu.....	15
13. Karta zainteresowań.....	16
14. Rozpoznanie predyspozycji i zainteresowań.....	17
15. Skala Dobrostanu Ucznia (SDU).....	17
16. Bateria Kwestionariuszy Funkcjonowania Społecznego (B-KFS).....	18
17. Skala Aprobaty Społecznej (SAS).....	19
18. Kwestionariusz Szkoła Sprzyjająca Samorozwojowi.....	20
19. Wsparcie ucznia w różnych środowiskach społecznych.....	20
20. Portfolio Vademecum Talentu.....	21

Moduł II. Z uczniem i wokół ucznia – współpracować, aby pomagać i wspierać

Przewodnik dla nauczycieli i specjalistów pracujących w szkołach

z uczniem zdolnym z doświadczeniem migracji	22
Słownik terminów.....	22
Rekomendacje.....	24
1. Co warto wiedzieć przed planowaniem procesu diagnozy uzdolnień ucznia z doświadczeniem migracji?	24
2. Jak zaplanować proces diagnozy zdolności, uzdolnień i innych zasobów wewnętrznych ucznia z doświadczeniem migracji?	28
3. Jak rozpoznać wyzwania i bariery istotne dla nauczyciela i ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji?.....	29
4. Jak identyfikować zdolności, uzdolnienia i inne zasoby wewnętrzne ucznia z doświadczeniem migracji?	30
5. Jak organizować proces wspierania ucznia z doświadczeniem migracji w rozwoju zdolności i uzdolnień?	31
6. Jak realizować proces wspierania ucznia z doświadczeniem migracji w rozwoju zdolności i uzdolnień?	33
7. Wybrane przykłady z programu warsztatów kreatywności i poznawania siebie <i>Tropimy, odkrywamy i rozwijamy pasje, zdolności oraz uzdolnienia</i>	36

Moduł III. Profesjonalizm specjalistów i indywidualizm ucznia

Przewodnik dla specjalistów zatrudnionych w poradni psychologiczno-

-pedagogicznej do pracy z uczniem zdolnym z doświadczeniem migracji	43
Słownik terminów.....	43
Rekomendacje.....	45
Zadanie 1. Diagnozowanie dzieci i młodzieży. Kompleksowe poznanie ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji.....	46
Zadanie 2. Udzielanie dzieciom i młodzieży oraz rodzicom bezpośredniej pomocy psychologiczno-pedagogicznej	48
Zadanie 3. Realizowanie zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawcą i edukacyjną funkcję szkoły, w tym wspieranie nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych	49

Zadanie 4. Organizowanie i prowadzenie wspomagania szkół w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych	50
Checklista dla specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznej, pracujących z uczniami zdolnymi z doświadczeniem migracji.....	52

Moduł IV. Uważny i odpowiedzialny rodzic przyjacielem ucznia zdolnego

Poradnik dla rodziców dzieci z doświadczeniem migracji dotyczący wspierania uczniów zdolnych w polskim systemie oświaty	54
1. Jak odkrywać, wzmacniać i rozwijać mocne strony oraz talent ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji w nowej rzeczywistości?.....	56
2. Jak wygląda proces rozpoznawania ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji w polskim systemie oświaty?.....	56
3. Co polska szkoła oferuje uczniom zdolnym z doświadczeniem migracji?.....	57
4. Co może zrobić rodzic lub opiekun, by wspierać ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji?.....	59
5. Jak rodzic może odkrywać zdolności dziecka z doświadczeniem migracji metodą portfolio?.....	60
Checklista rodzica wspierającego ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji	62

Moduł I. Poznawać i rozumieć, aby pomagać i wspierać

Identyfikacja ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji. Narzędzia pomocne w procesie identyfikacji zdolności i uzdolnień oraz uwarunkowań ich rozwoju

Słownik terminów

Zdolności – oznaczają potencjał poznawczy ucznia, uwzględniający takie procesy kognitywne jak percepcja, uwaga, pamięć, wyobraźnia, myślenie (w tym myślenie konwergencyjne i dywergencyjne). Zdolności poznawcze to hipotetyczne, szeroko rozumiane możliwości, które są podstawą wszelkich specyficznych zdolności specjalnych, czyli uzdolnień, ujawnianych w poszczególnych sytuacjach i dziedzinach aktywności człowieka. Zdolności poznawcze traktowane jako wskaźniki możliwości intelektualnych ucznia obejmują inteligencję (myślenie konwergencyjne) i myślenie twórcze (myślenie dywergencyjne) oraz wyobraźnię twórczą. Pojęcie zdolności jest tu rozumiane jako właściwość potencjalna do uzyskiwania wysokich wyników w określonej dziedzinie aktywności. Zdolności traktowane jako możliwości najczęściej identyfikowane są za pomocą testów psychologicznych.

Talent – definiowany jest jako wrodzona zdolność lub predyspozycja człowieka, która umożliwia osiągnięcie bardzo wysokich wyników w określonej dziedzinie jego aktywności. Talent może pozostać nieujawniony bez odpowiedniego wsparcia i stworzenia warunków do jego rozwoju.

Uzdolnienia – termin, który ma szersze znaczenie niż zdolność, obejmuje szerszą konfigurację właściwości człowieka, takich jak: zdolności (rozumiane jako potencjał, możliwość), motywacja i inne wybrane cechy osobowości człowieka, jego dotychczasowe doświadczenia i umiejętności zdobyte w realnym świecie, dzięki którym osiąga on wyraźnie ponadprzeciętne (na tle grupy odniesienia) rezultaty w danej dziedzinie aktywności. Uzdolnienie jest definiowane jako właściwość realizacyjna, rzeczywista i identyfikowalna na podstawie uzyskanych wytworów lub rzeczywistych osiągnięć w życiu. Może być obserwowane w naturalnym środowisku ucznia oraz ujawniać się w jego codziennym działaniu.

Motywacja – jest stanem wewnętrznym (konstruktem) służącym człowiekowi do intuicyjnego wyjaśniania, podejmowania, kontynuowania lub zaniechania działania. U jej podstaw leżą trzy wrodzone potrzeby: kompetencji, relacji i autonomii. Pierwsza obejmuje rozumienie, w jaki sposób osiągać różne zewnętrzne lub wewnętrzne korzyści oraz efektywność w działaniu. Druga obejmuje rozwój poczucia bezpieczeństwa oraz satysfakcjonujących kontaktów z innymi ludźmi.

Trzecia odnosi się do samodzielnej inicjacji zachowań oraz ich wewnętrznej regulacji. Możliwości zaspokojenia tych trzech potrzeb wprowadzają człowieka w stan motywacji – lub odwrotnie, niezaspokojenie tych potrzeb prowadzi do amotywacji. Motywacja jest tu traktowana jako ważna właściwość rzutująca na rozwój uzdolnień ucznia.

Inteligencje wielorakie – termin ten w praktyce edukacyjnej jest często rozumiany jako synonim uzdolnień. Howard Gardner, autor koncepcji inteligencji wielorakich, uważa, że człowiek ma więcej niż jeden rodzaj inteligencji i że podlegają one rozwojowi. Twierdzi, że inteligencje należy rozumieć szeroko – jako coś, co pozwala uczniom uczyć się i rozwiązywać problemy na różne sposoby oraz wytwarzać pomysły i produkty odzwierciedlające ich kulturowe perspektywy. Zdaniem Gardnera rozwój każdego z ośmiu rodzajów inteligencji wymaga trzech czynników: jednostka musi mieć możliwości (okazję) innego sposobu uczenia się; szkoła musi doceniać wartość poznania i rozwijania wszystkich rodzajów inteligencji ucznia; uczeń powinien znać i docenić wartość rozwijania własnego profilu inteligencji. Wyróżniono inteligencje wielorakie: językową (lingwistyczną); matematyczno-logiczną, przyrodniczą, muzyczną, wizualno-przestrzenną, kinestetyczną, interpersonalną, intrapersonalną, egzystencjalną.

Zainteresowania – oznaczają psychologiczną skłonność człowieka do selektywnego poszukiwania i pogłębiania wiedzy o jakimś obiekcie, zjawisku, przedmiocie lub angażowania się w określoną aktywność. W sytuacji gdy uczeń świadomie dąży do obcowania z obiektem lub zjawiskiem w sposób regularny, co sprawia mu przyjemność, radość i przynosi zadowolenie, może dojść do utrwalenia się tej tendencji i podejmowania celowego działania. W konsekwencji zainteresowanie może prowadzić do zrodzenia się pasji. Zainteresowania idą w parze z uzdolnieniami specjalnymi, mogą być czynnikiem intensyfikującym ich poziom i rozwój.

Pasja – jest określaną jako silna skłonność człowieka do działania w określonym kierunku, związana z potrzebą wykonywania aktywności, którą człowiek kocha (lub bardzo lubi, ceni), uważa za ważną, w której realizację regularnie inwestuje swój czas i energię. Pasjonująca aktywność stanowi wyznacznik tożsamości jednostki (np. człowiek pasjonujący się grą w szachy nazywa siebie szachistą itp.). Dzięki pasji człowiek może zaspokajać podstawowe potrzeby psychologiczne, takie jak autonomia (pragnienie odczuwania osobistej inicjatywy), kompetencja (potrzeba skutecznego oddziaływania na środowisko) oraz związku z innymi (zaspokojenie potrzeby relacji). Pasję można odkrywać i rozwijać. Proces rozwoju pasji obejmuje trzy etapy: wybór interesującej działalności, obiektu działań, osobistą ewaluację działalności oraz internalizację pasjonującej działalności jako elementu tożsamości człowieka.

Dobrostan – jest jednym z elementów optymalnego funkcjonowania człowieka w świecie. Definiuje się go najczęściej jako poznawczą i emocjonalną ocenę własnego życia, w której

istotną rolę odgrywają elementy takie jak doświadczanie pozytywnych emocji, niski poziom negatywnych nastrojów, wysoki poziom zadowolenia z życia osobistego i relacji społecznych. Poczucie dobrostanu przez ucznia traktujemy tu jako ważny wyznacznik nie tylko ujawniania, ale i doskonalenia poziomu uzdolnień specjalnych.

Uczniowie z doświadczeniem migracji – zwłaszcza z Ukrainy, mają często inne potrzeby edukacyjne niż uczniowie polscy, wynikające z ich specyficznych doświadczeń życiowych. Często przeżywają traumę związaną z przeżyciami wojennymi; niektórzy z nich stracili bliskie osoby, tęsknią i martwią się o rodzinę, która została w Ukrainie; niektórzy tęsknią za swoją klasą i przyjaciółmi; przeżywają dodatkowy stres związany z tym, jak ciężko pracują ich rodzice, więc odczuwają silną presję, by samemu radzić sobie w szkole i nie stwarzać żadnych „trudności”. Uczniowie z doświadczeniem migracji powinni być podmiotem diagnozy poszerzonej o te doświadczenia życiowe, przy uwzględnieniu innych potrzeb edukacyjnych.

Identyfikacja uzdolnień uczniów z doświadczeniem migracji – to proces wymagający współpracy nauczyciela, ucznia, pedagoga, psychologa szkolnego, doradcy zawodowego, asystenta międzykulturowego, rodziców lub opiekunów. Wymaga zastosowania wielu metod poznawania człowieka, m.in. obserwacji, wywiadów, kwestionariuszy samoopisowych, skal, analizy dokumentów i wytworów, analizy portfolio, zastosowania wystandaryzowanych testów pedagogicznych i psychologicznych. Ocena uzdolnień ucznia musi być wielostronna, co oznacza, że diagnozując poziom uzdolnień, musimy jednocześnie wyjaśnić możliwe przyczyny tego poziomu. Zatem proces ten ma służyć nie tylko rozpoznaniu zdolności i uzdolnień ucznia, ale także jego motywacji, potrzeb, możliwości, wyzwań i barier, których doświadcza w nowym środowisku społeczno-kulturowym. Zakładając, że uzdolnienia można rozwijać i doskonalić przez całe życie, należy przyjąć, że kolejnym ważnym celem procesu identyfikacji jest opracowanie planu i programu wsparcia ucznia na podstawie analizy wyników pogłębionej diagnozy.

Proponowane narzędzia diagnostyczne – opis z rekomendacją

Poniżej przedstawiono tylko wybrane narzędzia do badania zdolności, uzdolnień oraz kilku ważnych naszym zdaniem uwarunkowań ich rozwoju. Narzędzia te są przeznaczone dla różnych podmiotów uczestniczących w procesie diagnozy, także samych uczniów i uczennic ze wszystkich etapów edukacji szkolnej – uczniów klasy I–III i IV–VIII szkoły podstawowej oraz uczniów szkół ponadpodstawowych.

Kolejność prezentowania proponowanych tu narzędzi wynika ze Schematu proponowanych segmentów diagnozy ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji, przedstawionego na rysunku 1 w module drugim.

1. Diagnoza Możliwości Intelektualnych Ucznia (testy DMI-2M, DMI-2S)

Każdy z testów dla uczniów (test M – dla dzieci młodszych, w wieku 6–10 lat; test S – dla dzieci starszych, w wieku 9–13 lat) składa się z dwóch podtestów (K – klasy; R – relacje). Autorka testów, Anna Matczak, przyjęła założenie, że sprawność myślenia operacyjnego stanowi istotny wskaźnik możliwości intelektualnych uczniów. Zadania w teście mają charakter problemów zamkniętych, uczeń wybiera jedną z czterech odpowiedzi przedstawionych graficznie. W testach są trzy rodzaje zadań o wzrastającym stopniu trudności, wymagające operacji dodawania i mnożenia logicznego. Każdy z testów został opracowany do badań grupowych i indywidualnych. W badaniach indywidualnych (zwłaszcza do identyfikacji ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji) warto stosować test w formie indywidualnej, ponieważ można na podstawie analizy uzasadnienia wyboru przez ucznia jednej z kilku odpowiedzi zinterpretować popełniane przez niego błędy i odtworzyć sposób jego rozumowania.

Dlaczego ta rekomendacja? Zaletą z punktu widzenia uczniów zdolnych z doświadczeniem migracji jest zróżnicowany materiał wizualny (obrazki przedstawiające obiekty znane z życia codziennego, rysunki geometryczne, liczby i słowa – rzeczowniki). W bardzo małym stopniu wymaga kompetencji ucznia w posługiwaniu się językiem polskim.

Zaletą tego testu jest możliwość śledzenia procesu rozwoju ucznia, a nie tylko ustalenie jednorazowego efektu jego działań umysłowych (rozwiązanie bądź nierozwiązanie zadań), analiza stanu przybliżenia do rozwiązań optymalnych.

Źródło: Matczak, A. (2001). *Testy operacyjności myślenia. Diagnoza Możliwości Intelektualnych Dziecka. Podręcznik*. Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

2. Bateria Testów APIS-P(R)

Bateria Testów APIS-P(R) służy do pomiaru inteligencji ogólnej ujawniającej się w zdolnościach abstrakcyjno-logicznych, werbalnych, wzrokowo-przestrzennych i społecznych. W skład całego narzędzia wchodzi osiem testów: Zachowania, Kwadraty, Synonimy, Klasyfikacja, Przekształcenia liczb, Nowe słowa, Klocki, Historyjki. Testy są przeznaczone do badania uczniów szkoły podstawowej (od klasy VI) oraz uczniów szkół średnich.

Dlaczego ta rekomendacja? Zadania zawierają materiał niewerbalny i werbalny. Test jest dostępny w wersji komputerowej oraz w wersji „papier-ołówek”. Badania można przeprowadzić grupowo lub indywidualnie.

Źródło: Matczak, A., Jaworowska, A., Ciechanowicz, A., Zalewska, E. (1995). *Bateria Testów APIS-P(R)*. Pracownia Testów Psychologicznych.

3. Kompleksowa Analiza Procesów Poznawczych (KAPP)

Jest to narzędzie wystandaryzowane, przeznaczone do badania uczniów wszystkich etapów edukacyjnych, m.in. uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i ponadprzeciętnym poziomem inteligencji (uczniów uzdolnionych poznawczo). Bateria narzędzi zawiera kwestionariusze wywiadów, skale obserwacyjne, testy, które można dobierać do indywidualnych potrzeb i możliwości badanego ucznia, w tym m.in. z doświadczeniem migracji. Narzędzie jest przeznaczone do użytku przez specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznych, specjalistów instytucji zajmujących się edukacją (szkoły podstawowe i średnie, placówki oświatowe), opieką, wsparciem, diagnozą i terapią uczniów.

Dlaczego ta rekomendacja? Udostępniane narzędzia są bezpłatne. Po założeniu konta i wypełnieniu formularza rejestracyjnego system wysyła wiadomość z potwierdzeniem na adres mailowy, który został podany przez zgłoszoną placówkę. Bateria testów jest przeznaczona zarówno dla dzieci, które przejawiają ponadprzeciętne zdolności i wymagają trudniejszej wersji testów, jak i dla dzieci, dla których polski nie jest pierwszym językiem (uczniowie z Ukrainy). Zaletą jest także przejrzysty wygląd panelu, który zapewnia intuicyjność użytkowania. Kolejną rekomendacją do zastosowania tego narzędzia do badania uczniów zdolnych z doświadczeniem migracji jest modułowość narzędzia – na podstawie wprowadzonych danych dotyczących ucznia, umieszczanych w aplikacji, np. wieku, specjalnych potrzeb, system wybiera automatycznie zestaw odpowiednich narzędzi do badania. Zestaw wyświetla się w formie listy, ale nie ma obowiązku wykonania wszystkich testów. To psycholog decyduje, które z nich wybierze dla danego ucznia. Po przebadaniu ucznia wynik jest automatycznie wyświetlany. Jest to więc skomputeryzowana, bardzo dokładna diagnoza, dodatkowo atrakcyjna graficznie dla osoby badanej.

Źródło: [Kompleksowa Analiza Procesów Poznawczych](#).

4. Rysunkowy Test Twórczego Myślenia (TCT-DP)

Narzędzie Test for Creative Thinking–Drawing Production (TCT-DP), opracowane przez K.K. Urbana i H.G. Jellena, jest przeznaczone do badań dzieci od 5 roku życia, uczniów wszystkich etapów edukacyjnych i dorosłych. Test jest bardzo prosty w wykonaniu, występuje w dwóch wersjach: A i B, które można stosować w jednym badaniu lub traktować zamiennie. Zadanie testowe polega na uzupełnieniu ołówkiem lub długopisem rozpoczętego rysunku (5 różnych elementów umieszczonych w ramie i jeden poza nią) na kartce A4 w ciągu maks. 15 minut.

Dlaczego ta rekomendacja? Narzędzie jest uniwersalne – dla osób w różnym wieku i na różnym poziomie intelektualnym, ma charakter niewerbalny, nie wymaga uzdolnień technicznych czy artystycznych, jest niezależne kulturowo, jest proste i praktyczne w użyciu – nie wymaga długiego czasu rysowania ani pracochłonnej oceny. Test bada myślenie dywergencyjne i jest komplementarny z testem DMI badającym myślenie konwergencyjne, wobec czego użycie dwóch testów może dać całościowy obraz możliwości (zdolności) intelektualnych badanych uczniów.

Źródło: Matczak, A., Jaworowska, A., Stańczak, J. (2000). *Rysunkowy Test Twórczego Myślenia TCT-DP K.K. Urbana i H.G. Jellena. Podręcznik*. Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

5. Test Wyobraźni Twórczej (FDCT) (Test Uzupełniania Rysunków Kate Franck)

Jest przeznaczony do badania oryginalności wyobraźni twórczej dzieci, młodzieży i dorosłych. Wyobraźnia twórcza jest traktowana jako zdolność poznawcza umożliwiająca nie tylko tworzenie nowych wyobrażeń, ale też nowych pojęć czy innych reprezentacji poznawczych.

Na kartce A4 znajduje się 12 figur geometrycznych (różne znaki traktowane jako figury wyjściowe), umieszczonych w dwunastu kwadratach (oddzielnych „okienkach”). Zadaniem badanego ucznia jest uzupełnienie figur początkowych, dorysowanie jakichś dowolnych form, aby powstały ciekawe rysunki. Nie ma limitu czasowego na wykonanie tego zadania. Rysunki są oceniane wg trzypunktowej skali (0–1–2), która łączy w sobie oceny żywości obrazu i oryginalności pomysłu. Nie przyznaje się punktów za formę konwencjonalną, jeden punkt przyznaje się za formę dość złożoną, która częściowo wyróżnia się oryginalnością i niekonwencjonalnym podejściem, a dwa punkty przyznaje się rysunkom o bogatej,

swobodnej i niekonwencjonalnej formie, które nie są ściśle oparte na pierwotnej postaci. W celu zwiększenia stopnia obiektywności ocenę każdego rozwiązania warto powierzyć trzem lub pięciu kompetentnym sędziom (mogą to być nauczyciele, pedagodzy, psychologodzy), którzy oceniają niezależnie od siebie uzupełnione (dokończone) przez ucznia formy.

Dlaczego ta rekomendacja? Jest to test graficzny, niezależny od kompetencji językowych. Jest przydatny dla nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych.

Źródło: Jankowska, D. M. (2019). *Trajektorie rozwoju wyobraźni twórczej w dzieciństwie*. Wydawnictwo Liberi Libri.

6. Test Wyobraźni Twórczej (TCIA)

Test występuje w dwóch wersjach: A i B. Standardowa wersja zeszytu testowego TCIA ma format A3 i składa się z siedmiu zadań (wersja skrócona, TCIA-S, zawiera cztery zadania). W każdym zadaniu przedstawiony zostaje uczniowi prosty znak graficzny, zwany figurą początkową, który inspirowanie do generowania, interpretowania i przekształcania utworzonych obrazów mentalnych. W zeszycie testowym znajduje się siedem zadań (w przypadku skróconej wersji TCIA, tj. TCIA-S – cztery), zawierających prosty rysunek początkowy. Zadaniem ucznia jest wyobrażenie sobie, co to może być i zapisanie wszystkich obrazów, które przychodzą mu do głowy. Następnie badany uczeń wybiera obraz, który najbardziej mu się podoba i przywołuje go ponownie. Na tej podstawie próbuje wyobrazić sobie coś jeszcze bardziej oryginalnego i niezwykłego. Ma pełną swobodę w przekształcaniu obrazu i dodawaniu do niego nowych elementów. Na koniec rysuje swój obraz mentalny tak dokładnie, jak to możliwe, i zapisuje (lub w badaniu indywidualnym mówi), co przedstawia. Zapisuje rozwiązania długopisem lub ołówkiem. W instrukcji podkreśla się, że liczy się ciekawy pomysł, a nie staranność, wierność i dokładność rysunku. Czas wykonania zadania nie jest ograniczony.

Dlaczego ta rekomendacja? Przeprowadzenie tego testu zajmuje zazwyczaj około 20–25 minut (w przypadku standardowej wersji testu).

Źródło: Jankowska, D. M., Karwowski, M. (2015). *Measuring creative imagery abilities*. *Frontiers in Psychology*, 6, 1591. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01591>; Jankowska, D.M., Karwowski, M. (2020). *Test of creative imagery abilities*. Wydawnictwo Liberi Libri.

7. Test Uzdolnień Wielorakich (TUW)

Zestaw narzędzi diagnostycznych obejmuje: Test Uzdolnień Wielorakich dla uczniów klas I–III szkoły podstawowej do zastosowania przez nauczycieli oraz Test Uzdolnień Wielorakich dla uczniów klas IV–VI do zastosowania przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Narzędzia odnoszą się do badania szerokiego zakresu uzdolnień uczniów, zgodnie z koncepcją inteligencji wielorakich opracowaną przez H. Gardnera (inteligencja językowa (lingwistyczna); matematyczno-logiczna, przyrodnicza, muzyczna, wizualno-przestrzenna, kinestetyczna, interpersonalna i intrapersonalna). Do zestawu narzędzi dołączono rozbudowane materiały pomocnicze, w tym podręcznik zawierający m.in koncepcję wspierania i wspomaganie ucznia uzdolnionego w rozwoju, a także diagnozowania jego uzdolnień; materiały metodyczne do pracy z uczniem zdolnym – opis cech charakteryzujących ucznia uzdolnionego oraz związane z nimi wytyczne do pracy.

Dlaczego ta rekomendacja? Zestaw narzędzi diagnostycznych TUW i dodatkowe materiały merytoryczne oraz klucze są bezpłatne. Placówki zainteresowane otrzymaniem klucza do testów mogą zgłosić zapotrzebowanie za pomocą formularza dostępnego na stronie internetowej. Ponadto mają możliwość skorzystania z elektronicznej aplikacji do testu TUW (tuw.ore.edu.pl). Aplikacja umożliwia wygenerowanie raportu z badań, prezentującego wyniki w formie graficznej oraz zalecenia i rekomendacje do pracy z uczniem.

Źródło: ORE. (2024). *Test Uzdolnień Wielorakich i materiały dydaktyczne*. <https://ore.edu.pl/2024/10/diagnoza-i-wspomaganie-w-rozwoju-dzieci-uzdolnionych-test-uzdolnie-wielorakich-i-materiay-dydaktyczne/>

8. Skale Identyfikowania Uzdolnień (SIU) oraz Skale Samooceny Uzdolnień (SSU)

Pakiet narzędzi służy do identyfikacji i samooceny uzdolnień uczniów w wieku 13–16 lat. Umożliwia rozpoznanie poziomu 13 rodzajów uzdolnień uczniów: matematycznych, technologiczno-informatycznych, przyrodniczych, naukowo-analitycznych, twórczych, przedsiębiorczych i innowacyjnych, przywódczych, językowych, literackich, plastycznych, muzycznych, aktorskich, sportowych. Pakiet składa się z dwóch grup narzędzi, są nimi: Skale Identyfikowania Uzdolnień – SIU; Skale Samooceny Uzdolnień – SSU. W każdej z 13 podskal (SIU) dotyczących wymienionych uzdolnień jest od pięciu do siedmiu itemów, których treść odnosi się do konkretnych wskaźników uzdolnień. Uczeń ustosunkowuje się do każdego

ze stwierdzeń w poszczególnych skalach, zaznaczając własną ocenę tego, w jakim stopniu pasuje ono do jego osoby. W skalach SSU zadaniem ucznia jest samoocena poziomu poszczególnych uzdolnień. Skale są ze sobą spójne, ale niezależne od siebie, można je zatem stosować oddzielnie w różnych badaniach, w zależności od potrzeb. Narzędzia pozwalają nie tylko na odkrycie obrazu różnic indywidualnych w zakresie poziomu uzdolnień w określonej grupie uczniów, ale przede wszystkim na rozpoznawanie mocnych i słabych stron każdego z uczniów w klasie i stworzenie indywidualnego, niepowtarzalnego dla niego profilu uzdolnień. Bateria skal umożliwia rozpoznanie obrazu podobieństw lub różnic między wynikami identyfikacji i samooceny poszczególnych uzdolnień (stopień zbieżności lub rozbieżności pomiędzy stanem faktycznym i stanem subiektywnej oceny ich poziomu).

Dlaczego ta rekomendacja? Czas wypełniania całego pakietu diagnostycznego wynosi średnio 30 minut. Pakiet narzędzi można stosować zarówno w badaniach grupowych (np. uczniów z jednej klasy szkolnej) jak i badaniu indywidualnym (np. w domu ucznia, w poradni). Z wyników badań może korzystać zarówno nauczyciel (analizując wyniki wszystkich uczniów klasy), jak i sam uczeń, który przy wsparciu nauczyciela, pedagoga, doradcy zawodowego, psychologa lub rodzica może dokonać ich analizy i interpretacji. Do pakietu narzędzi dołączono szczegółowe instrukcje i materiały pomocnicze – m.in. klucz do oceny poziomu poszczególnych uzdolnień, normy stenowe, matryce do wizualnego opracowania indywidualnych profili identyfikacji i samooceny uzdolnień ucznia, opis sposobu obliczania wyników surowych oraz konkretne przykłady analizy i interpretacji wyników badań. W badaniach uczniów z doświadczeniem migracji warto stosować wymienione skale w indywidualnym kontakcie z uczniem, aby w razie wątpliwości wyjaśnić znaczenie niektórych stwierdzeń.

Źródło: Uszyńska-Jarmoc, J., Kunat, B. (2018). *Debiutant czy ekspert? Identyfikacja i samoocena uzdolnień uczniów*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

9. Kwestionariusz motywacji (SRQ-A)

Dotyczy badania motywacji ucznia szkoły podstawowej do wykonywania różnych zadań szkolnych. Narzędzie to pozwala określić cztery rodzaje motywacji (motywacja zewnętrzna, motywacja typu introjekcja, motywacja typu identyfikacja, motywacja wewnętrzna). Uczeń kolejno czyta następujące pytania: „Dlaczego odrabiam swoją pracę domową?”, „Dlaczego pracuję nad moimi obowiązkami szkolnymi?”, „Dlaczego staram się odpowiadać na trudne pytania w klasie?”, „Dlaczego staram się dobrze radzić sobie w szkole?”. Pod każdym z pytań jest od siedmiu do dziewięciu różnych odpowiedzi, a do każdej z nich odnosi się w skali 4-punktowej, zaznaczając: prawda (4 punkty), raczej prawda (3 punkty), raczej nieprawda (2 punkty), nieprawda (1 punkt).

Dlaczego ta rekomendacja? Bardzo precyzyjnie, jasno sformułowane, krótkie, gotowe odpowiedzi do oceny przez ucznia na skali czterostopniowej. Badanie może przeprowadzić indywidualnie lub grupowo każdy nauczyciel przedmiotu, wychowawca klasy lub psycholog.

Źródło: Ryan, R. M., Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(5), 749–761. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.5.749>

10. Kwestionariusz motywacji do nauki

Dla uczniów szkoły średniej obejmuje stopień nasilenia różnych rodzajów motywacji: amotywację, motywację zewnętrzną, introjektowaną, opartą na identyfikacji oraz wewnętrzną. Kwestionariusz przedstawia przykład pomiaru motywacji do nauki jednego przedmiotu – matematyki (wybór jednego przedmiotu podyktowany został różnorodnością motywacji uczenia się różnych przedmiotów). Nauczyciel, pedagog lub psycholog może ten kwestionariusz zastosować do badania motywacji do nauki innych przedmiotów szkolnych.

Uczeń czyta 30 zdań możliwych odpowiedzi do pytania *Dlaczego uczysz się matematyki* (lub innych przedmiotów szkolnych) i do każdej z trzydziestu odpowiedzi ma do wyboru pięć możliwych: całkowicie się nie zgadzam (1 punkt), raczej się nie zgadzam (2 punkty), trudno powiedzieć (3 punkty), raczej się zgadzam (4 punkty), całkowicie się zgadzam (5 punktów).

Dlaczego ta rekomendacja? Bardzo precyzyjnie, jasno sformułowane, krótkie, gotowe odpowiedzi do oceny przez ucznia na skali pięciostopniowej. Badanie można przeprowadzić grupowo każdy nauczyciel przedmiotu lub wychowawca klasy, np. na lekcji wychowawczej. Zrozumienie motywacji uczniów jest kluczowe, jeśli chcemy, aby dzieci stały się samodzielne i uczyły się przez całe życie.

Źródło: Gózdź, J. (2015). Konstrukcja kwestionariusza motywacji do nauki w oparciu o koncepcję *self-determination theory* E. Deciego, R. M. Ryana, *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 263–270. <https://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/3053>

11. Kwestionariusz Zainteresowań Zawodowych (KZZ-M) – wersja dla młodzieży

Wystandaryzowany kwestionariusz służący do badania zainteresowań zawodowych uczniów w wieku 16–19 lat. Kwestionariusz zawiera 224 pytania, na które uczeń odpowiada, określając stopień zgodności z różnymi własnymi aktywnościami i preferencjami. Narzędzie występuje

w wersji papierowej i elektronicznej, a wyniki prezentowane są w formie profilu zainteresowań. Umożliwia rozpoznanie jedenastu obszarów zainteresowań zawodowych (m.in. artystyczne, badawcze, mechaniczne, opiekuńcze, komunikacyjne, realistyczne, przedsiębiorcze i społeczne). Jednak w pracy z uczniami uczącymi się języka polskiego jako obcego wypełnienie tego kwestionariusza może wymagać dodatkowego wsparcia językowego, skrócenia czasu pracy lub rozłożenia badania na etapy, a także uważnej interpretacji wyników w kontekście różnic kulturowych. KZZ-M jest udostępniany w ramach platformy diagnostycznej dla doradców zawodowych prowadzonej przez TAW Polska (operator narzędzia). Dostęp do testu mają wyłącznie przeszkoleni doradcy zawodowi, psychologowie, osoby mające licencję TAW Polska.

Dlaczego ta rekomendacja? Kwestionariusz jest profesjonalnym, standaryzowanym narzędziem z obliczonymi normami dla młodzieży, co pozwala diagnozować uczniów w sposób obiektywny i porównywalny. Duża liczba skal (m.in. artystyczne, badawcze, społeczne, mechaniczne, przedsiębiorcze) umożliwia uchwycenie różnorodnych profili uczniów, także tych o niestandardowych ścieżkach edukacyjnych czy doświadczeniach kulturowych. Pytania odnoszą się do aktywności życiowych i preferencji, a nie do wiedzy przedmiotowej – co jest korzystne dla uczniów z przerwą w edukacji lub uczących się w innym systemie.

Wady: Bardzo obszerne narzędzie może być utrudnieniem dla uczniów z ograniczoną znajomością języka polskiego. Brak uproszczonej wersji językowej powoduje, że niektóre złożone sformułowania mogą być niezrozumiałe dla uczniów dopiero uczących się języka. Interpretacja pytań może być utrudniona, jeśli uczeń nie ma doświadczeń związanych z niektórymi zachowaniami – co bywa częste u osób, które zmieniały systemy edukacyjne lub długo migrowały. Narzędzie występuje tylko w języku polskim, co ogranicza możliwość stosowania go bez wsparcia nauczyciela lub tłumacza.

Źródło: Gašiorowska, A., Bajcar, B. (2006). Kwestionariusz Zainteresowań Zawodowych – nowe narzędzie diagnostyczne dla doradcy zawodowego. *Zeszyty Informacyjno-Metodyczne Doradcy Zawodowego*, 37, 27–76. <https://open.icm.edu.pl/items/52f8640b-aa37-41cf-b364-64a9cc7fdb8b>

12. Właśnie to lubię robić! Narzędzie Vademecum Talentu

Kwestionariusz samooceny umożliwia rozpoznanie wstępnych predyspozycji i zainteresowań ucznia, preferowanych aktywności oraz skłonności (np. społeczne, przywódcze, artystyczne, naukowo-badawcze itp.) (w naszym rozumieniu nie jest to test, ale kwestionariusz). Narzędzie to składa się z listy stwierdzeń, przy których uczeń zaznacza: „tak” (w pełni się zgadzam), „nie” (nie zgadzam się), „nie wiem” (nie mam zdania). Badanie pozwala określić mocne strony ucznia

oraz obszary, w których ma on szczególną łatwość i satysfakcję z działania. Wyniki pozwalają stworzyć wstępny profil zainteresowań. Uczeń na podstawie samooceny może określić poziom określonych zainteresowań dzięki załączonej instrukcji. Badanie można przeprowadzić indywidualnie z uczniem z doświadczeniem migracji (przy wsparciu asystenta lub nauczyciela).

Dlaczego ta rekomendacja? Pytania są krótkie i łatwe do zrozumienia, co ułatwia pracę uczniom, dla których język polski jest językiem drugim. Może być przydatny także dla uczniów z przerwami edukacyjnymi. Stwierdzenia są uniwersalne, odnoszą się do codziennych aktywności, są neutralne kulturowo. (np. „Lubię opiekować się innymi”).

Źródło: [Test do samobadania – wersja dla szkół ponadgimnazjalnych.](#)

13. Karta zainteresowań

Karta zainteresowań jest prostym i uniwersalnym narzędziem, które pozwala uczniom – także z doświadczeniem migracji – uświadomić sobie, co lubią robić i w jakich obszarach mogą rozwijać swoje przyszłe kompetencje. Dzięki jasnej formie i neutralnym pytaniom stanowi wartościowe narzędzie doradztwa zawodowego i wspiera integrację ucznia w nowym środowisku. Uczeń odpowiada na pytania, wpisując ++, +, -, --, ?, co oznacza odpowiednio: bardzo lubię, lubię, nie lubię, bardzo nie lubię, nie wiem/nie znam. Pytania dotyczą codziennych czynności, hobby, aktywności szkolnych (np. technicznych, sportowych, artystycznych, przyrodniczych, opiekuńczych). Dzięki narzędziu można rozpoznać następujące grupy zainteresowań: techniczne i mechaniczne, przyrodnicze i naukowe, humanistyczne i językowe, artystyczne i kulturalne, społeczne i opiekuńcze, matematyczno-logiczne, sportowe i ruchowe, związane z naturą i pracami w terenie, praktyczne i codzienne, komunikacyjne. Karta może być wykorzystywana jako narzędzie do wstępnego określenia zainteresowań. Do narzędzia są dołączone instrukcja do obliczenia wyników oraz materiał opisowy umożliwiający jego interpretację.

Dlaczego ta rekomendacja? Zastosowane symbole wizualizujące poszczególne odpowiedzi oraz prosty język to główne zalety ułatwiające wypełnienie narzędzia przez uczniów z doświadczeniem migracji. Warto zaznaczyć, że stwierdzenia dotyczą uniwersalnych czynności, które są zrozumiałe w różnych kulturach. Odnoszą się do takich aktywności jak sport, muzyka, technika, pomaganie innym, w związku z tym są zrozumiałe niezależnie od kraju pochodzenia.

Źródło: [Karta zainteresowań \(Woroniecka, 1999\).](#)

14. Rozpoznanie predyspozycji i zainteresowań

Kwestionariusz służy do identyfikacji zainteresowań oraz podstawowych predyspozycji uczniów (szkoła ponadpodstawowa). Składa się z prostych pytań, na które uczeń odpowiada „tak” lub „nie”, co pozwala określić, jakie aktywności lubi oraz jakie role chętnie przyjmuje. Wyniki przypisuje się do określonych kategorii zainteresowań. Kwestionariusz umożliwia identyfikację zainteresowań: przyrodniczych, matematyczno-przyrodniczych, artystycznych, humanistyczno-językowych, technicznych i praktycznych oraz społecznych. Do kwestionariusza dołączony jest materiał do interpretacji wyników.

Dlaczego ta rekomendacja? Kwestionariusz jest przydatny dla uczniów z doświadczeniem migracji ze względu na uproszczony język oraz czytelny system odpowiedzi, co ułatwia wypełnianie go nawet przy ograniczonej znajomości języka polskiego. Pytania dotyczą uniwersalnych, codziennych czynności, dzięki czemu nie wymagają specjalistycznego słownictwa. Narzędzie to służy badaniu preferencji i predyspozycji, a nie wiedzy szkolnej. Pozwala na odkrycie mocnych stron ucznia, które mogą być niedostrzegane podczas nauki szkolnej, a które są ważne dla budowania poczucia sprawczości i pewności siebie ucznia.

Źródło: [Rozpoznawanie predyspozycji i zainteresowań – gwarancją życiowego sukcesu.](#)

15. Skala Dobrostanu Ucznia (SDU)

Skala jest przeznaczona do określenia poziomu dobrostanu uczniów klas I–III, IV–VI i VII–VIII oraz szkół średnich. Umożliwia analizę poziomu dobrostanu ucznia w trzech głównych płaszczyznach jego rozwoju: emocjonalnej (radzenie sobie z bieżącymi reakcjami emocjonalnymi), edukacyjnej (skoncentrowanej na procesie uczenia się) oraz społecznej (zorientowanej na relacje zarówno z dorosłymi uczestnikami procesu kształcenia, jak i rówieśnikami).

Polska wersja SWTRS – Skala Dobrostanu Ucznia (SDU) – tak samo jak wersja oryginalna składa się z 17 itemów. Tworzą ją trzy podskale: dobrostan emocjonalny – DEm, dobrostan edukacyjny – DEd, oraz dobrostan społeczny – DS. Suma wyników z trzech podskal daje wynik ogólny SDU. Im wyższe rezultaty w poszczególnych podskalach oraz w wyniku ogólnym, tym wyższy dobrostan dostrzegany jest przez nauczyciela u osoby uczącej się.

Dlaczego ta rekomendacja? Narzędzie jest nieobszerne (zawiera 17 stwierdzeń), przeznaczone do badania uczniów wszystkich etapów edukacyjnych. Wartością proponowanego narzędzia

jest spójna, trójwymiarowa struktura, a także bardzo satysfakcjonująca rzetelność oraz trafność. Za zaletę należy uznać również to, że przy uchwyceniu istotnych różnic ze względu na płeć i etap edukacyjny zaproponowano normy stenowe – poprzez określenie wyniku niskiego, przeciętnego oraz wysokiego. Wyniki pozyskiwane za pomocą Skali Dobrostanu Ucznia mogą znacząco poszerzyć dotychczasowe rozumienie dobrostanu ucznia ujmowane z perspektywy nauczyciela i dostarczyć dodatkowych przesłanek do dyskusji nad modelem optymalizowania psychospołecznego rozwoju osoby uczącej się w środowisku szkolnym.

Wady: Narzędzie pozwala określić dobrostan osoby uczącej się, ale jedynie z perspektywy nauczyciela, jego zastosowanie wymaga jednak od nauczycieli i innych osób pogłębionego poziomu refleksji nad zachowaniami osoby uczącej się, tak aby dostrzec nie tylko powierzchowne cechy jej funkcjonowania, lecz także dotrzeć do zachowań ukrywanych czy maskowanych (np. uczeń może udawać osobę pewną siebie; nauczyciel może mieć przekonanie, że uczeń lubi pracować samodzielnie, a dla niego jest to przykra konieczność itp.).

Źródło: Byra, S., Domagała-Zyśk, E., Gajdzica, Z., Jachimczak, B., Piotrowicz, R., Widawska, E. (2025). Skala Dobrostanu Ucznia (SDU), polska adaptacja: The Student Wellbeing Teacher-Report Scale (SWTRS) Anthony'ego J. Robersona i Tylera L. Renshawa. *Przeгляд Badań Edukacyjnych*, 51, 1–32. <https://apcz.umk.pl/PBE/article/view/54989/43859>

16. Baterie Kwestionariuszy Funkcjonowania Społecznego (B-KFS)

Stanowią one wielowymiarowe i dwuobszarowe narzędzie do diagnozy funkcjonowania społecznego dzieci i młodzieży w wieku 9–16 lat (uczniowie szkoły podstawowej i szkoły średniej). Narzędzie to umożliwia identyfikację czynników chroniących (stymulatorów) wskazujących na mocne strony, potencjały ucznia oraz czynników ryzyka (inhibitorów) wskazujących na możliwe bariery, trudności lub zaburzenia. W zakresie diagnozy mocnych stron funkcjonowania społecznego ucznia wyodrębniono:

1. ocenę funkcjonowania indywidualnego, a więc przypisywane sobie cechy i kompetencje osobiste (poczucie własnej wartości, poczucie kontroli, nadzieja na sukces, zachowania transgresyjne, konstruktywne radzenie sobie w sytuacjach trudnych);
2. ocenę swoistych kompetencji potrzebnych do funkcjonowania w relacjach interpersonalnych (zdolności empatyczne, asertywne, kooperacyjne i zachowania prospołeczne);
3. ocenę funkcjonowania w sytuacjach edukacyjnych o złożonym charakterze, związanych ze sposobem postrzegania sytuacji szkolnych (postawy wobec nauki szkolnej i pozaszkolnej,

postawy wobec szkoły jako instytucji), a także z postrzeganiem wsparcia ze strony środowiska rówieśniczego szkolnego i rodzinnego.

Dlaczego ta rekomendacja? Baterie Kwestionariuszy Funkcjonowania Społecznego (B-KFS) zostały opracowane w wersji elektronicznej co jest formą bardziej atrakcyjną dla dzieci i młodzieży niż wersja typu „papier-ołówek” i potencjalnie bardziej motywuje badanych uczniów do odpowiadania na pytanie. Ponadto proces analizy i interpretacji wyników badania jest zautomatyzowany, co znacząco skraca czas poświęcany na testowanie oraz zmniejsza wysiłek nauczyciela, pedagoga lub psychologa potrzebny do postawienia diagnozy.

Źródło: [Bateria Kwestionariuszy Funkcjonowania Społecznego](#).

17. Skala Aprobaty Społecznej (SAS)

Jest to narzędzie skierowane do dzieci i młodzieży: SAS-D – Skala Aprobaty Społecznej – Dzieci (9–12 lat) i SAS-A – Skala Aprobaty Społecznej – Adolescenci (12–16 lat). Obie skale służą do mierzenia skłonności do prezentowania się w nadmiernie pozytywnym lub nadmiernie negatywnym świetle w zależności od uzyskania na niej wyników skrajnych (bardzo wysokich lub bardzo niskich). Skala dotyczy codziennych sytuacji, z którymi spotykają się młode osoby badane (przykładowe pozycje testowe: „Czasem nie słucham rodziców”, „Zawsze uważam na lekcjach”).

Dlaczego ta rekomendacja? Zaletą są proste i zrozumiałe treści pozycji testowych. Narzędzie to szczególnie polecane jest do badania uczniów z doświadczeniem migracji, ponieważ dotyczy ona często tematów wrażliwych społecznie i delikatnych dla osoby badanej, co zwiększa tendencję do kontrolowania wrażenia wywieranego w procesie diagnozy. Wydaje się, że potrzeba aprobaty społecznej może szczególnie ujawniać się u uczniów z doświadczeniem migracji. W ich codziennym życiu może w mniejszym lub większym stopniu wpływać na rozwój lub blokowanie procesu identyfikacji uzdolnień. To właśnie ona sprawia, że w niektórych sytuacjach uczniowie mogą wyrażać skłonności do zaprzeczania temu, że mają cechy niepożądane albo chętniej przyznają do cech pożądanых. Dlatego Skala Aprobaty Społecznej może być stosowana jako dodatkowe wsparcie przy diagnozie uzdolnień. Inną zaletą tej skali jest to, że została opracowana jako narzędzie w pełni cyfrowe. Przeprowadzenie badania odbywa się za pomocą urządzeń elektronicznych jak tablet czy komputer i przyjmuje formę samoopisu badanego. SAS przeznaczona jest dla psychologów i pedagogów zajmujących się diagnozą psychopedagogiczną dzieci i młodzieży.

Źródło: [Skala Aprobaty Społecznej](#).

18. Kwestionariusz Szkoła Sprzyjająca Samorozwojowi

Kwestionariusz skierowany jest do uczniów w wieku 14–15 lat, a jego normalizacja została przeprowadzona w grupie $N = 241$ ($K = 131$ i $M = 110$). Narzędzie zawiera 20 stwierdzeń, do których ustosunkowuje się uczeń. Uczeń ocenia w skali 0–4 swoje środowisko szkolne. Narzędzie umożliwia rozpoznawanie stopnia realizacji jego potrzeby przynależności, kompetencji i autonomii.

Dlaczego ta rekomendacja? Narzędzie pozwala udzielić odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu szkoła jest przyjaznym środowiskiem dla ucznia z doświadczeniem migracji, umożliwiającym realizację podstawowych potrzeb psychologicznych. Atutem kwestionariusza jest to, że stwierdzenia są krótkie i uproszczone językowo.

Źródło: Knopik, T. (2024). *Diagnoza kompetencji uczniów z doświadczeniem migracji*. CEO. <https://sus.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2024/01/7.2-narzedzia-do-diagnozy.pdf>

19. Wsparcie ucznia w różnych środowiskach społecznych

W sześciu oddzielnych tomach serii IV *Niezbędnika Dobrego Nauczyciela*, poświęconych kolejnym okresom życia, czytelnik znajdzie „skrzynkę” z kilkudziesięcioma narzędziami, które mogą stanowić bardzo dobre uzupełnienie diagnozy dotyczącej ustalenia poziomu zdolności, uzdolnień i innych czynników sprzyjających lub utrudniających ich rozwój. W poszczególnych tomach serii zamieszczono są krótkie kwestionariusze, testy, skale oceny, skale obserwacji, które mogą być wykorzystane nie tylko przez nauczycieli czy specjalistów z poradni psychologiczno-pedagogicznych, ale także przez samych uczniów i ich rodziców. Narzędzia te dotyczą rozpoznawania zasobów uczniów oraz zasobów ich środowisk życia. Szczególnie poleca się korzystanie z tych narzędzi, które dotyczą poznania jakości fizycznego i społecznego środowiska życia i aktywności dziecka: domowego, szkolnego, klasowego, pozaszkolnego. W środowiskach tych ważne jest uwzględnienie różnych czynników, które mogą być znaczące dla rozwoju uzdolnień ucznia (domowa przestrzeń nauki, klimat w rodzinie, samopoczucie, strategie adaptacji, strategie korzystania z TIK, współpraca w rodzinie, komunikacja z innymi, kompetencji emocjonalnych, strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych). Szczególnie godne polecenia są proste tabele obserwacji pomocne dla rodziców i opiekunów, dotyczące różnych sfer rozwoju ucznia: fizycznego, społecznego, emocjonalnego, umysłowego, aktywności, samopoczucia, regulacji emocji, umiejętności uczenia się.

Dlaczego ta rekomendacja? Poszczególne kwestionariusze są krótkie, przejrzyste, zawierają bardzo precyzyjne sformułowania. Cała seria przeznaczona jest głównie dla opiekunów,

wychowawców i nauczycieli – w żłobkach, klubach malucha, przedszkolach, szkołach podstawowych, szkołach ponadpodstawowych, a także dla pracowników klubów i świetlic. Adresowana jest do wszystkich osób pracujących na co dzień z dziećmi w różnym wieku i z młodzieżą, a także dla rodziców, chcących poszerzyć swe kompetencje.

Źródło: [Niezbędnik Dobrego Nauczyciela, Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska, Seria IV, Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania: Instytut Badań Edukacyjnych](#) (6 tomów do pobrania ze strony internetowej).

20. Portfolio Vademecum Talentu

Portfolio Vademecum Talentu może pomóc uczniom zdolnym z doświadczeniem migracji rozpoznać swój potencjał i odkryć mocne strony. Portfolio składa się z zeszytu dla ucznia z zestawem ćwiczeń oraz arkuszy wsparcia z zestawem ćwiczeń dla osób z jego najbliższego otoczenia. W portfolio prostym, przystępnym językiem opisano założenia pracy z materiałem, podkreślono znaczenie systematycznej i samodzielnej aktywności ucznia oraz jego autorefleksji. W materiale znajduje się szereg arkuszy, m.in.:

- arkusz samooceny ucznia (zebranie informacji o sobie);
- arkusz wsparcia ze strony rówieśnika (zebranie informacji o sobie od przyjaciół, kolegów, koleżanek);
- arkusz wsparcia ze strony nauczyciela, pedagoga lub doradcy zawodowego (opis potencjału ucznia z perspektywy nauczyciela lub doradcy);
- arkusz wsparcia ze strony rodzica (opis potencjału ucznia z perspektywy rodziców);
- arkusz wsparcia ze strony doradcy zawodowego.

Dlaczego ta rekomendacja? Portfolio pozwala na odkrycie talentów ucznia niezależnie od jego biegłości w posługiwaniu się językiem. Może stanowić narzędzie wzmacniające dla ucznia z doświadczeniem migracji w kontekście zwiększenia jego poczucia wartości, odbudowy pewności siebie, motywacji i refleksyjności. Uczeń koncentruje się na tym, co już potrafi. Narzędzie umożliwia docenienie wcześniejszych doświadczeń edukacyjnych (umiejętności, sukcesy, talenty rozwijane w poprzedniej szkole). Uczeń dzięki tej metodzie może sam przyjrzeć się swoim potencjałom. Jeśli uczeń udostępni portfolio nauczycielowi, może to dodatkowo ułatwić indywidualizację pracy (np. zidentyfikować inne uzdolnienia, zaplanować pracę z uczniem). Praca nad wykonaniem portfolio może stanowić także element budowania komunikacji ucznia z doświadczeniem migracji z grupą rówieśniczą, nauczycielami, rodziną ucznia.

Źródło: [Portfolio Vademecum Talentu. Podręcznik dla ucznia szkoły podstawowej.](#)

Moduł II. Z uczniem i wokół ucznia – współpracować, aby pomagać i wspierać

Przewodnik dla nauczycieli i specjalistów pracujących w szkołach z uczniem zdolnym z doświadczeniem migracji

W module pierwszym (przeznaczonym dla wszystkich osób zainteresowanych diagnozą i pomocą uczniom zdolnym z doświadczeniem migracji) podano sposób rozumienia następujących pojęć: *zdolności, talent, uzdolnienia, inteligencje wielorakie, motywacja, zainteresowania, pasja, dobrostan*. Wymienione terminy określają te wewnętrzne zasoby ucznia, które mogą świadczyć o tym, że traktowany może być jako uczeń uzdolniony, dobrze korzystający ze swoich indywidualnych pokładów. Ukazano także sposób rozumienia terminów *uczeń z doświadczeniem migracji* oraz *identyfikacja uzdolnień ucznia z doświadczeniem migracji*. Terminy te wyjaśniono po to, aby następnie zarekomendować możliwe do wykorzystania w szkołach, w rodzinie i poradniach psychologiczno-pedagogicznych narzędzia do diagnozy uczniów uzdolnionych z doświadczeniem migracji. Zachęca się do zapoznania ze słownikiem terminów w poprzednim module, w tym dodając kilka nowych pojęć.

Słownik terminów

Uczeń zdolny/uzdolniony z doświadczeniem migracji – to uczeń o wysokim poziomie zdolności intelektualnych i uzdolnień specjalnych, na których poziom ma wpływ wiele czynników, m.in. zasoby wewnętrzne (stopień realizacji potrzeb, zainteresowań, poziom pozytywnej motywacji do aktywności w wybranych dziedzinach, poczucie dobrostanu i poczucie wsparcia ze strony środowiska rodzinnego, rówieśniczego i szkolnego). Zasoby wewnętrzne to wiedza i umiejętności, cechy osobowości oraz wszystkie doświadczenia związane z pozytywnymi i negatywnymi przeżyciami, zdobyte w bardzo różnych sytuacjach społecznych w całym okresie dzieciństwa lub dorastania, czyli w tym przypadku do momentu migracji i rozpoczęcia procesu diagnozowania. W odróżnieniu od terminów **zdolności** i **uzdolnienia** jako pojęć nietożsamy, terminy **uczeń zdolny** i **uczeń uzdolniony** w literaturze traktuje się jako synonimy. W dalszej części tekstu (dla uproszczenia) będzie używany częściej termin **uczeń zdolny**.

Diagnoza – oznacza rozpoznawanie określonego stanu rzeczy i jego tendencji rozwojowych na podstawie jego objawów oraz znajomości ogólnych prawidłowości w danej dziedzinie. W szerszym ujęciu diagnoza oznacza proces nieustanny i wielokierunkowy, który obejmuje też sformułowanie planu przekształcania danego stanu w celu jego optymalizacji, rozwoju lub

korekty. W takim rozumieniu diagnozę traktuje się tu jako rozpoznawanie różnych zasobów rozwojowych ucznia, a następnie planowanie dalszych działań o charakterze edukacyjnym.

Diagnoza wewnętrznych zasobów osobistych – to poszukiwanie przede wszystkim **silnych stron ucznia**, co ma pozwolić nie tylko na indywidualizację w procesie uczenia się i kształcenia, ale też na budowanie takich relacji z nim, w których nauczyciel będzie nie tylko autorytetem, potrafiącym w kompetentny sposób stymulować jego zdolności, zainteresowania czy pasje, ale przede wszystkim partnerem edukacyjnym, planującym i współorganizującym indywidualne (wynikające z diagnozy) ścieżki uczenia się, a w rezultacie niepowtarzalne ścieżki rozwoju, traktowane tu także jako wynik stymulowania uczniowskich działań autokreacyjnych.

Współpraca – proces, w którym grupa osób łączy umiejętności, doświadczenia i wiedzę, aby wspólnie osiągać cele, wykraczając poza możliwości indywidualne. Opiera się na zaufaniu, jasnej komunikacji, wzajemnym szacunku, podziale zadań w zależności od kompetencji i uprawnień oraz na poczuciu odpowiedzialności za siebie i grupę. Współpraca dotycząca diagnozy ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji powinna obejmować nie tylko proces identyfikacji jego zdolności i uzdolnień, ale także proces planowania, organizowania i udzielania pomocy i wsparcia ucznia zdolnego w szkole i w domu.

Wspieranie rozwoju zdolności i uzdolnień ucznia – w procesie edukacji wynika z przyjęcia szeroko rozumianego pojęcia edukacji, którą należy traktować jako „całość warunków, procesów i czynności **sprzyjających rozwojowi człowieka**, tak, aby mógł sprostać złożonym wyzwaniom współczesnego świata” (Kwieciński, 1999, s. 19–20). **Rozwój** należy pojmować jako stawanie się tym, czym człowiek może być, jako proces stawania się sobą; stawanie się tym, czym jest już potencjalnie; realizowanie się możliwości człowieka i podejmowanie właściwego dla siebie działania.

Indywidualizacja – w edukacji zakłada dostosowanie procesu edukacji do potrzeb, możliwości i dotychczasowych doświadczeń życiowych ucznia, w tym także doświadczeń życiowych związanych z migracją, czyli zdarzeń tworzących jego indywidualną historię życia. Doświadczenia te odnoszą się do świata zewnętrznego, własnej osoby i jej relacji ze światem zewnętrznym. Doświadczenia dotyczące siebie odnoszą się do konsekwencji własnych działań oraz konsekwencji wynikających z cech osobowości (atutów i słabości). Dlatego w projektowaniu procesu indywidualizacji warto odnosić się do pamięci autobiograficznej ucznia, która obejmuje zapis zdarzeń z życia, tworzony na różnych poziomach ogólności (np. tylko pojedyncze epizody lub wybrane, ważne cykle życia). Indywidualizacja pracy z uczniem zdolnym zakłada dostosowywanie metod, treści i wymagań nauczania do jego unikalnych, specyficznych cech, możliwości, zdolności, uzdolnień, potrzeb rozwojowych, psychofizycznych i edukacyjnych, by maksymalnie wspierać jego

potencjał, tak aby mógł sprostać złożonym wyzwaniom współczesnego świata. Indywidualizacja w edukacji może wyrażać się na wiele sposobów, nieformalnych i sformalizowanych (np. realizowaniu indywidualnego programu oraz indywidualnego toku nauki).

Indywidualny program nauki – może dotyczyć jednego lub więcej przedmiotów, jest realizowany zasadniczo w ramach zajęć lekcyjnych, nie może obniżać wymagań edukacyjnych, wynikających ze szkolnego zestawu programów nauczania, ustalonego dla danej klasy.

Indywidualny tok nauki – oznacza, że uczeń nie musi brać udziału w zajęciach lekcyjnych, w zakresie jednego, kilku lub nawet wszystkich przedmiotów – może na nie uczęszczać, może uczęszczać do klasy programowo wyższej, w swojej lub innej szkole, do szkoły wyższego stopnia, bądź realizować program w części lub w całości we własnym zakresie; może być klasyfikowany i promowany w ciągu całego roku szkolnego. Uczeń może realizować program indywidualny lub wybrany ze szkolnego zestawu programów nauczania; jest klasyfikowany i promowany na podstawie egzaminu klasyfikacyjnego (nie dotyczy to uczniów klas I–III szkoły podstawowej).

Rekomendacje

1. Co warto wiedzieć przed planowaniem procesu diagnozy uzdolnień ucznia z doświadczeniem migracji?

Ze względu na zmianę struktury polskiej szkoły, która jest już w dużym stopniu szkołą wielokulturową (wg Systemu Informacji Oświatowej w roku szkolnym 2025/26 było prawie 160 tys. uczniów z doświadczeniem migracji), w klasach wielokulturowych, wielojęzycznych (ze względu na różny kraj pochodzenia lub urodzenia) **diagnoza uczniów zdolnych z doświadczeniem migracji powinna odbywać się na równych prawach, tak jak uczniów urodzonych w Polsce, ale przy uwzględnieniu wielu różnic w doświadczeniach, wyzwaniach i zagrożeniach dla rozwoju ich uzdolnień.**

Problem identyfikacji i wspierania rozwoju uzdolnień jest **problemem interdyscyplinarnym**, dlatego warto **w szkołach wielokulturowych tworzyć zespoły do identyfikacji**, w skład których mogą wchodzić nauczyciele, uczniowie, rodzice, pedagodzy szkolni, pedagodzy międzykulturowi, asystenci międzykulturowi, psychologowie i inni profesjonaliści (np. trener, coach, doradca zawodowy, których role często się przenikają, łącząc metody coachingu i doradztwa, umożliwiając kompleksowe wsparcie nauczyciela). Jest to ważne, aby nie powielać działań różnych osób zatrudnionych w różnych instytucjach. **W każdej szkole, w zależności od możliwości i potrzeb, skład zespołu diagnostycznego może być inny.**

Identyfikacja uzdolnień uczniów z doświadczeniem migracji, w tym dzieci niepolskiego pochodzenia i reemigrantów, jest **procesem – nieustanną pracą nauczyciela i zespołu**. Powinna odbywać się równocześnie z diagnozą polskich rówieśników uzdolnionych i na jej tle.

Uczniów uzdolnionych z doświadczeniem migracji należy zaliczyć z co najmniej dwóch powodów do grupy **uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE)**. Doświadczenie migracji stanowi samo w sobie specjalną potrzebę edukacyjną, a jej ignorowanie może doprowadzić do **syndromu nieadekwatnych osiągnięć szkolnych (SNOS)**. To zjawisko, w którym uczeń mimo wysokiego potencjału intelektualnego nie osiąga wyników na miarę swoich możliwości, doznaje porażki w dziedzinach, w których mógłby odnosić sukcesy, co jest spowodowane problemami psychologicznymi, emocjonalnymi, rodzinnymi lub wynika ze splotu niekorzystnych uwarunkowań społecznych, ekonomicznych, kulturowych.

Uczniowie z doświadczeniem migracji stanowią **grupę bardzo niejednorodną**. Dlatego **poznanie wyzwań, barier i ewentualnych zagrożeń, z którymi może się zetknąć uczeń w Polsce i w szkole polskiej, powinno być pierwszym etapem w procesie rozpoznawania jego zdolności i uzdolnień**. Warto pamiętać, że do ich dotychczasowych doświadczeń rzutujących na ujawnianie i rozwój ich uzdolnień dochodzą nowe, inne konsekwencje psychospołeczne związane ze zmianą kraju zamieszkania. Uczniowie z Ukrainy często przeżywają traumę związaną z przeżyciami wojennymi; niektórzy stracili bliskie osoby z rodziny; tęsknią i martwią się o rodzinę, która została w Ukrainie; wychowują się w rodzinie niepełnej, niektórzy tęsknią za swoją klasą i przyjaciółmi; przeżywają dodatkowy stres związany z tym, jak ciężko pracują ich rodzice, więc odczuwają silną presję, by samemu radzić sobie w szkole i nie stwarzać żadnych „trudności”. Niektórzy uczniowie realizują obowiązek szkolny podwójnie (uczą się w szkole ukraińskiej i w polskiej). Wielu uczniom zdolnym towarzyszy lęk szkolny z powodu doświadczania różnic programowych, różnic w oczekiwaniach nauczycielskich i różnic oceniania, a to może powodować niski poziom zaufania do szkoły, poczucie samotności i brak poczucia bezpieczeństwa, które towarzyszy głównie na początku procesu adaptacji do warunków polskiej szkoły. Oprócz tego uczniowie z doświadczeniem migracji, w tym także uczniowie uzdolnieni, mogą doświadczać przemocy fizycznej lub psychicznej motywowanej narodowościowo, stygmatyzacji, dyskryminacji czy wręcz wykluczenia społecznego. Nierzadko uczniowie z doświadczeniem migracji nisko oceniają swój status interpersonalny, społeczny lub ekonomiczny, co może powodować obniżanie się ich poczucia własnej wartości, a to także może rzutować na rozwój już istniejących uzdolnień. Uczniowie wymagający szczególnego wsparcia to także ci pochodzący z obszarów wiejskich, którzy w Polsce zamieszkali w dużych miastach lub odwrotnie – uczniowie z dużych miast czy z rodzin o wysokim kapitale społeczno-kulturowym, którzy z powodów finansowo-lokalowych musieli w Polsce zamieszkać w małych miejscowościach czy ogólnie „na peryferiach”, a z powodu nieznamości polskiego i gorszych

wyników trafili do szkół na niższym poziomie. Jest to dodatkowy wymiar zmiany kulturowej i społecznej, z którą muszą się zmierzyć. Te i inne różnorodne doświadczenia ucznia powinny zostać na wstępie rozpoznane przez nauczyciela na podstawie obserwacji, rozmów z uczniem, wywiadów z jego rodzicami i rówieśnikami. Nauczyciel na tym etapie diagnozy powinien się opierać bardziej na swojej uważności, empatii, wrażliwości społecznej i intuicji pedagogicznej, niż działać na podstawie dotychczasowych, często rutynowych działań diagnostycznych wyznaczonych w różnych rozporządzeniach i dokumentach oficjalnych.

Rozpoznanie **przez nauczyciela wyzwań, barier lub zagrożeń istniejących dla niego samego** powinno iść w parze z pierwszym etapem w procesie rozpoznawania ucznia zdolnego. Na przykład inne wyzwania lub bariery, z którymi musi się często zmierzyć nauczyciel, może stanowić różna liczba uczniów z doświadczeniem migracji w szkole lub klasie, ich wiek i czas przebywania w Polsce. Warto pamiętać, że kolejne roczniki uczniów tworzą nowe wyzwania dla nauczycieli. Poważnym wyzwaniem dla nauczyciela może być też kontakt z rodzicem lub opiekunem ucznia zdolnego. Pomocą (a może utrudnieniem) dla nauczyciela może być zatrudnienie asystenta międzykulturowego w szkole lub różnych specjalistów wspomagających proces identyfikacji i wspierania uzdolnień ucznia. Ważne może też być rozpoznanie przez nauczyciela uczniowskich lub rodzicielskich decyzji akulturacyjnych (zachowanie odrębności kulturowej *versus* upodabnianie się do kultury dominującej w kraju przybycia). Różnice programowe, różnice w systemie oświaty, w systemie oceniania, w podejściu do ucznia (bardziej podmiotowe lub przedmiotowe traktowanie go), a także bariery językowe, chęć nawiązywania dialogu pomiędzy uczniami w klasie zróżnicowanej wielokulturowo, poziom szacunku i tolerancji uczniów polskich i ukraińskich, poziom integracji społecznej w klasie – to tylko przykładowe problemy wymagające rozpoznania przez nauczyciela, a następnie przedstawienia wstępnych wyników tego rozpoznania zespołowi diagnostycznemu w szkole.

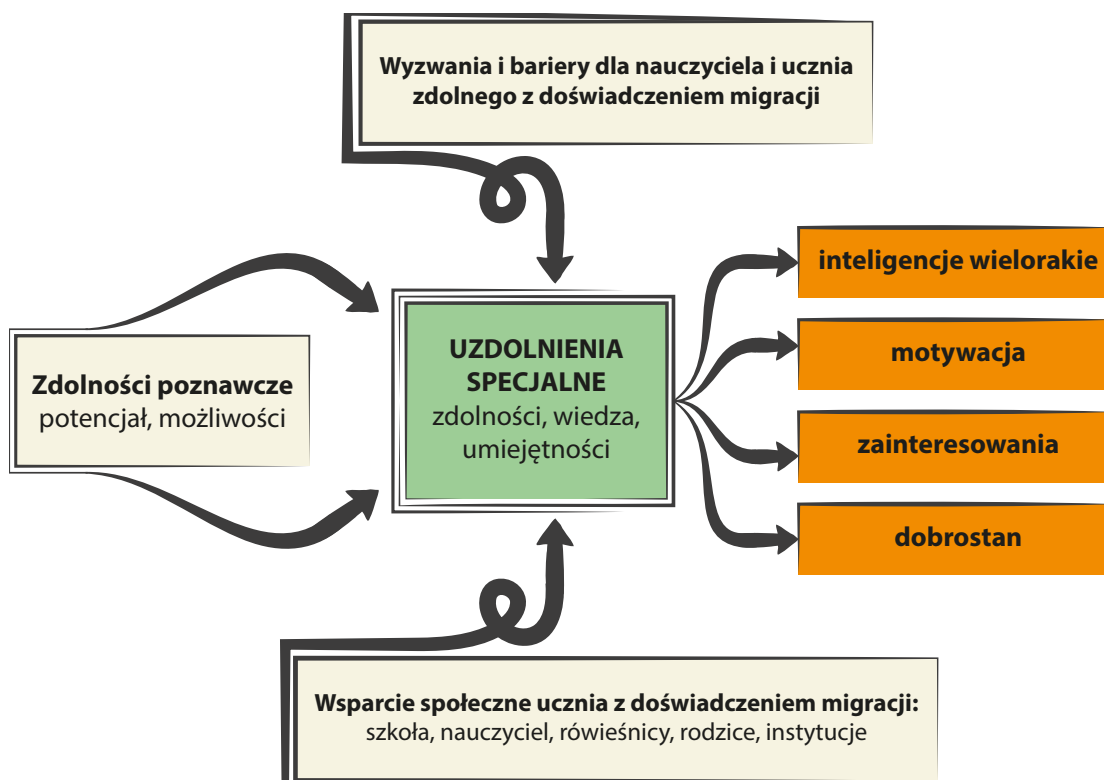
Innym typem barier koniecznych do pokonania przez nauczyciela może być niedoskonałe przygotowanie zawodowe w zakresie diagnostyki edukacyjnej; brak dostępu do standaryzowanych narzędzi diagnostycznych; brak profesjonalnego wsparcia w procesie identyfikacji uzdolnień ucznia przez psychologów i pedagogów szkolnych, pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych czy ekspertów z danej dziedziny. Kolejną możliwą nauczycielską barierą w procesie diagnozowania, ale także w procesie wspierania ucznia zdolnego, może być nieuświadomienie sobie istniejących w głowie stereotypów czy mitów na temat zdolności, np.:

- „uczeń zdolny to taki, który ma wysokie wyniki w nauce lub wybitne osiągnięcia na olimpiadach i konkursach przedmiotowych, artystycznych bądź sportowych”;
- „uczniowie zdolni nie potrzebują pomocy i wsparcia, bo jeśli są zdolni, to sobie poradzą w trudnych sytuacjach zadaniowych”;
- „zdolności czy uzdolnień nie «traci się», można je tylko rozwijać” (w rozwoju zdolności zakłada się tylko zmiany progresywne a nie regresywne);
- „za rozwój zdolności odpowiada nauczyciel danego przedmiotu, a uczeń zdolny nie musi znać wyników diagnozy, bo nie jest zdolny do planowania samorozwoju, autokreacji”.
Świadomość ucznia (zwłaszcza będącego **w szkole ponadpodstawowej**) **dotycząca posiadanych zdolności i innych zasobów rozwojowych oraz adekwatna ich samoocena jest podstawowym warunkiem autokreacji i budowania wizji projektu swego życia.**

W module pierwszym przedstawiono możliwe do wykorzystania w procesie diagnozy narzędzia do badań, przydatne dla nauczycieli, psychologów, pedagogów szkolnych, doradców zawodowych lub całego zespołu diagnostycznego. Poniżej przedstawiono najważniejsze rekomendacje do poszczególnych elementów treściowych diagnozy ukazanych na poniższym rysunku.

Rysunek 1

Schemat proponowanych segmentów diagnozy ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji

Źródło: oprac. własne.

2. Jak zaplanować proces diagnozy zdolności, uzdolnień i innych zasobów wewnętrznych ucznia z doświadczeniem migracji?

Proces rozpoznawania zasobów osobistych ucznia przebiega na dwóch etapach: **pogłębionych badań jakościowych, a dopiero następnie podjęcia badań ilościowych**, które mogą być realizowane zarówno w formie indywidualnej, zespołowej, jak i grupowej.

Aby **wstępnie rozpoznać zasoby ucznia, jego zdolności i uzdolnienia oraz umiejętności** ich wykorzystania w codziennym funkcjonowaniu, nie trzeba organizować specjalnych sytuacji „badania” go. Ważna jest stała, regularna obserwacja zmian, jakie zachodzą w jego sposobie zachowania i komunikowania się, okazywania uzdolnień, wykorzystania ich w różnych aktywnościach i relacjach z rówieśnikami. Taka obserwacja odbywa się najczęściej w codziennych sytuacjach. Oczywiście, wszelkie nietypowe wydarzenia również dostarczają pewnych informacji na temat uzdolnień ucznia, jednakże podstawowym kryterium odniesienia powinno być właśnie codzienne zachowanie.

Proces identyfikacji uczniów z doświadczeniem migracji za pomocą wyspecjalizowanych narzędzi (badania ilościowe, wystandaryzowane) warto rozpocząć dopiero po kilku tygodniach lub nawet miesiącach funkcjonowania ucznia w klasie. Natomiast uważność nauczyciela na ucznia od pierwszego dnia jego pobytu w szkole, na rozpoznanie ewentualnych barier i zagrożeń dla rozwoju samego ucznia (kompetencje językowe, stopień integracji w klasie, samopoczucie ucznia, poznanie jego potrzeb, sposobów wchodzenia w relacje społeczne w klasie) jest pierwszym krokiem w identyfikacji. Wymaga to badań głównie jakościowych, opartych na świadomie zaplanowanej obserwacji i notowania jej wyników, prowadzenia wielu rozmów z uczniem, jego rodzicami lub opiekunami. W rozmowach z uczniem opartych na wzajemnym zaufaniu można na początku poznać jego dotychczasowe doświadczenia życiowe (ciąg zdarzeń tworzących indywidualną historię życia). Odnoszą się one do świata zewnętrznego, własnej osoby i jej relacji ze światem zewnętrznym. Doświadczenia dotyczące Ja odnoszą się do konsekwencji własnych działań oraz konsekwencji wynikających z cech osobowości (atutów i słabości). Poznanie tych doświadczeń może być bardzo ważne w procesie wyjaśniania dotychczasowego przebiegu rozwoju zdolności i uzdolnień. Zachęca się nauczyciela, aby w swobodnej rozmowie w sposób umiarkowany i adekwatny do sytuacji dzielić się z uczniem własnym doświadczeniem, elementami tzw. pamięci autobiograficznej, która obejmuje zapis zdarzeń z życia, zapis tworzony na różnych poziomach ogólności (np. tylko pojedyncze epizody lub wybrane, ważne cykle życia). **Szukanie wspólnych doświadczeń i dzielenie się nimi burzy mury i buduje mosty do wzajemnego zrozumienia siebie.**

Warto w planowaniu wstępnej diagnozy z użyciem metod jakościowych skorzystać z wielu propozycji metodycznych dotyczących warsztatów integracji społecznej, a także warsztatów kreatywności, podczas których uczeń, podejmując różne rodzaje ludycznej aktywności twórczej (plastycznej, muzycznej, ruchowej, językowej czy teatralnej), może obserwatorowi tych aktywności dostarczyć wielu cennych informacji o sobie – o swoich możliwościach, potrzebach, zainteresowaniach, pasjach, sposobach nawiązywania kontaktów, samopoczuciu w grupie. Wyniki tych wszystkich działań po upływie określonego czasu można omówić w zespole innych profesjonalistów (w ramach pracy zespołu diagnostycznego), aby wspólnie wypracować indywidualny, spersonalizowany, szczegółowy plan dalszej diagnozy.

Monitorowania rozwoju uzdolnień może podjąć się każdy, kto ma z uczniem stały kontakt – rodzice, opiekunowie w internacie, wychowawca klasy, nauczyciele różnych przedmiotów.

Bardzo ważna jest jednak perspektywa samego ucznia, który udziela informacji „z pierwszej ręki”. Nawet jeśli zbyt krytycznie albo nazbyt idealistycznie przygląda się sobie bądź otoczeniu – trzeba zawsze brać jego zdanie pod uwagę.

Dobrze rozpoznane bariery i zagrożenia tkwiące w szkole oraz w osobistych kompetencjach diagnostycznych są drugim krokiem w procesie diagnozowania.

Określenie **realnych możliwości wsparcia społecznego ucznia w procesie diagnozy, ale przede wszystkim w procesie pomocy w rozwoju zdolności, uzdolnień i innych zasobów osobistych jest trzecim krokiem**. Warto przeanalizować, kto w szkole może być pomocny w procesie identyfikacji, a potem wsparcia ucznia zdolnego w doświadczeniem migracji w rozwoju jego uzdolnień, zainteresowań, poczucia dobrostanu, integracji społecznej z rówieśnikami w szkole i poza nią. Warto pamiętać, że integracja grupowa rozpoczyna się na nowo w sytuacji, kiedy zmienia się struktura klasy (ktoś odchodzi z niej, ktoś do niej przychodzi).

Poniżej przedstawiono najważniejsze rekomendacje dotyczące poszczególnych segmentów diagnozy ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji (por. rys. 1). Proponowane metody i narzędzia scharakteryzowano w module pierwszym, do którego odsyłamy Czytelnika w odpowiednich miejscach dalej w tekście.

3. Jak rozpoznać wyzwania i bariery istotne dla nauczyciela i ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji?

Wybór metod i narzędzi zależy od samego nauczyciela, jego doświadczeń, intuicji i kompetencji pedagogicznych. Podkreślamy, że na początku procesu diagnostycznego warto stosować nieustrukturalizowaną obserwację uczestniczącą ucznia na lekcjach i w sytuacjach

pozalekcyjnych, analizować jego wyniki uczenia się, jego wytwory, prowadzić rozmowy z uczniem, jego rówieśnikami, rodzicami lub opiekunami, asystentem międzykulturowym. Warto także korzystać z prostych kwestionariuszy czy ankiet ogólnodostępnych, które opisano w poprzednim module (por. moduł I, pkt 15–19). Rekomenduje się następujące kwestionariusze zawarte w [Niezbędniku Dobrego Nauczyciela](#):

- Strategie radzenia sobie przez ucznia w sytuacjach trudnych,
- Strategie adaptacji ucznia w szkole,
- Uczeń w grupie,
- Zadowolenie ucznia ze szkoły,
- Uczeń w relacjach społecznych,
- Kwestionariusz dla nauczycieli: RAZEM,
- Aktywność i postępy ucznia w szkole,
- Kwestionariusz dla rodziców i nauczycieli: Gotowość ucznia do przejścia do klasy IV.

Ważne są także kwestionariusze dla nauczycieli dotyczące samooceny własnych działań i działań szkoły. Poleca się szczególnie wykorzystanie następujących narzędzi:

- Kwestionariusz klimatu w klasie,
- Kwestionariusz funkcjonowania dziecka w instytucji,
- Kwestionariusz systemu organizacji szkoły,
- Kwestionariusz środowisko fizyczne w szkole (por. moduł I, pkt 19).

4. Jak identyfikować zdolności, uzdolnienia i inne zasoby wewnętrzne ucznia z doświadczeniem migracji?

Na Schemacie proponowanych segmentów diagnozy ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji (por. rys. 1) zwrócono uwagę na zdolności intelektualne (twórcze i odtwórcze), różne zdolności specjalne, inteligencje wielorakie, motywacje, zainteresowania i dobrostan. W module pierwszym natomiast przedstawiono liczne propozycje wykorzystania gotowych narzędzi badawczych (w tym niektórych wystandaryzowanych) adresowanych do uczniów z poszczególnych grup wiekowych: klas I–III, IV–VIII oraz uczniów szkół ponadpodstawowych.

Część z proponowanych narzędzi mogą stosować nauczyciele, niektóre z nich są przeznaczone tylko dla psychologów lub pedagogów przeszkolonych w stosowaniu danego narzędzia. Dlatego w rekomendacjach ogólnych uzasadniono pomysł tworzenia kilkusobowego zespołu diagnostycznego w szkole, aby zaplanować poszczególne zadania i rozdzielić role uczestników według potrzeb, uprawnień i kompetencji.

Sposób zaplanowania i przeprowadzenia procesu diagnostycznego dla konkretnego ucznia z doświadczeniem migracji zależy od wielu czynników: jego sytuacji szkolnej i życiowej, składu zespołu diagnostycznego, kompetencji i doświadczeń jego członków, zasobów szkoły i rozeznaczonych możliwości wsparcia ze strony instytucji pozaszkolnych (poradni psychologiczno-pedagogicznej, stowarzyszeń, rodziców lub opiekunów ucznia). Dlatego nie przedstawia się szczegółowych rozwiązań, które należy w każdym indywidualnym przypadku zaplanować inaczej, korzystając z listy narzędzi opisanych w module pierwszym. Warto podkreślić, że **lista narzędzi do badań indywidualnych lub grupowych (z odwołaniem się do metod ilościowych) nie wyczerpuje wszystkich ogólnodostępnych lub dostępnych tylko dla psychologów szkolnych, pedagogów czy doradców zawodowych, ale została skonstruowana tak, aby dla ucznia z doświadczeniem migracji narzędzia te nie stanowiły dodatkowych barier ze względu na jego kompetencje językowe**. Często są to testy rysunkowe (do badania myślenia twórczego, wyobraźni twórczej czy możliwości intelektualnych ucznia). **Zachęcamy nauczycieli i innych specjalistów pracujących w szkole do korzystania także z wielu innych (choćby proponowanych na stronach IBE PIB lub ORE) narzędzi do diagnozy uczniów zdolnych.**

W procesie diagnozy proponuje się wybrać z istniejącego zestawu takie narzędzia, aby poszczególne zdolności i uzdolnienia oraz inne przedstawione na schemacie wyżej (por. rys. 1) zasoby ucznia zostały zbadane przynajmniej za pomocą jednej wybranej metody ilościowej lub jakościowej.

5. Jak organizować proces wspierania ucznia z doświadczeniem migracji w rozwoju zdolności i uzdolnień?

Warto dokładnie przeanalizować Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2017 poz. 1591, t.j. Dz.U. 2023 poz. 1798).

Głównym zadaniem nauczyciela, wychowawcy i całego zespołu diagnozującego zdolności, uzdolnienia i inne zasoby wewnętrzne ucznia z doświadczeniem migracji jest rozpoznanie nawet nieskrystalizowanego jeszcze potencjału każdego ucznia po to, by pomóc mu świadomie i adekwatnie wykorzystywać swoje predyspozycje nie tylko w procesie uczenia się, ale także twórczego funkcjonowania w różnych sytuacjach poznawczych lub społecznych w szkole i poza nią.

Celem analizy wyników diagnozy powinno być przede wszystkim ustalenie, **jak daleko uczeń jest „tu i teraz” od swych własnych możliwości (aspekt rozwojowy diagnozy)**. Dopiero na drugim miejscu nauczyciel może ustalić, jak daleko uczeń jest od realizacji stawianych przed nim wymagań programowych i dawanych przez nauczyciela zadań (**aspekt edukacyjny diagnozy**). (Niestety kolejność w praktyce edukacyjnej jest zazwyczaj odwrotna).

Po ustaleniu poziomu zdolności (możliwości, potencjału) i uzdolnień ucznia szczególnie ważna będzie analiza wyników badań dotyczących czynników, które mogą być ważne w rozwoju zdolności i uzdolnień ucznia. Dlatego na tym etapie **warto dokonać zestawienia i analizy wyników badania zdolności i uzdolnień z wynikami badania inteligencji wielorakich, motywacji, zainteresowań, dobrostanu, funkcjonowania społecznego, a to wszystko warto rozważyć na tle sytuacji ucznia w szkole (barier, zagrożeń, wyzwań) oraz możliwości wsparcia psychologicznego i społecznego nie tylko w szkole, ale także w domu rodzinnym oraz instytucjach rządowych i pozarządowych**.

W toku analizy wyników diagnozy warto skupić się **na mocnych stronach ucznia i wyeksponować je, zwłaszcza podczas komunikowania tych wyników samemu uczniowi, jego rodzicom lub opiekunom**.

Po zakończeniu etapu holistycznego poznania ucznia i jego uzdolnień (z wykorzystaniem metod jakościowych i ilościowych) **celem kolejnego etapu jest namysł nad usprawnieniem procesów edukacyjnych poprzez psychologiczne wzmocnienie nie tylko samego ucznia, ale także pozostałych partnerów edukacyjnych (nauczycieli różnych przedmiotów, doradcy zawodowego, rodziców) i zachęcenie ich do podejmowania działań służących rozwijaniu poczucia dobrostanu i podejmowaniu autokreacji**.

Podstawowym celem pracy zespołu diagnostycznego w szkole nie jest wypracowanie zmian w przepisach (to może być efekt uboczny), ale zmiana w praktyce edukacyjnej oraz sytuacji szkolnej i życiowej ucznia z doświadczeniem migracji.

Proces wspierania ucznia uzdolnionego może przebiegać **w toku indywidualizacji na lekcji** (codzienne działania dostosowujące proces nauczania do uczniów w klasie, np. dostosowanie skutecznych metod pracy, różnicowanie, dywersyfikacja zadań, dawanie zadań o różnym stopniu trudności, dostosowanie ich struktury lub treści, np. odpowiednio do zainteresowań). Może to sprzyjać budowaniu samooceny, kompetencji społecznych i umiejętności radzenia sobie z wyzwaniami. Zaletą może być to, że uczeń czuje się doceniony i osiąga sukcesy na miarę swoich możliwości i kompetencji.

Warto rozważyć możliwość skorzystania z przewidzianego ustawą o systemie oświaty narzędzia wspierania zdolności, takiego jak **indywidualny program (IP), indywidualny tok nauki (ITN) lub indywidualne nauczanie (IN)**. IN dotyczy uczniów uzdolnionych i chorych, którzy z przyczyn zdrowotnych (zdrowie psychiczne) nie mogą uczęszczać do szkoły bądź dla których jest to w znacznym stopniu utrudnione (Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425, rozdz. 5, art. 66, pkt 1 i 2; Dz.U. 2002 nr 3 poz. 28). Można zauważyć, że IP oraz ITN dają nauczycielowi prowadzącemu ucznia zdolnego zgodnie z indywidualnym programem lub tokiem nauki duży margines swobody w doborze zarówno treści, jak i metod nauczania. **Tym samym prowadzenie ucznia zdolnego jest również dla nauczyciela szansą samorozwoju, wykazania własnej inicjatywy, wykraczającej poza codzienną szkolną rutynę, a także wspianą przygodą i okazją do rozwijania własnych, może jeszcze nie odkrytych zdolności.**

Jeśli uczeń wykazuje wybitne uzdolnienia jednokierunkowe i problemy w zakresie przedmiotów nieobjętych indywidualnym programem lub tokiem nauki, można dostosować wymagania edukacyjne z tych przedmiotów do jego potrzeb i możliwości (na wniosek wychowawcy lub innego nauczyciela uczącego ucznia).

Szkoła powinna wdrożyć wszelkie inne możliwe działania, w tym różne formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, które mogłyby pomóc w poprawie funkcjonowania ucznia bez konieczności wyłączenia go z zajęć z klasą (np. poprzez uruchomienie **indywidualizowanej ścieżki kształcenia** – ZŚK). Przyjrzeniu się efektom tej pomocy służy analiza funkcjonowania ucznia przeprowadzona przez szkołę i poradnię – poprzedzająca wydanie opinii o ZŚK.

6. Jak realizować proces wspierania ucznia z doświadczeniem migracji w rozwoju zdolności i uzdolnień?

Opracowanie programu rozpoznawania i rozwijania zasobów osobistych uczniów zdolnych z doświadczeniem migracji zakłada realizację dwóch zadań, są to:

1. określenie możliwości każdego ucznia w zakresie preferencji, tempa i sposobów uczenia się, dzięki rozpoznaniu różnych typów i konfiguracji jego zdolności i uzdolnień, różnych profili inteligencji, różnych typów motywacji do uczenia się, zainteresowań lub innych wybranych przez nauczyciela i zespół diagnostyczny możliwych uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych rozwoju zdolności i uzdolnień;
2. określenie czynników sprzyjających i blokujących proces rozwijania uzdolnień w toku uczenia się w szkole i poza nią.

Natomiast opracowanie programu wspierania rozwoju zdolności i uzdolnień ucznia wymaga realizacji dwóch kolejnych zadań, są to:

1. określenie możliwości bardziej optymalnego, alternatywnego, zindywidualizowanego i samodzielnego uczenia się;
2. pomoc w podjęciu decyzji o dalszym kierunku edukacji szkolnej (wybór rodzaju szkoły średniej i profilu kształcenia), a dla uczniów szkół ponadpodstawowych pomoc w wyborze kierunku studiów i w konsekwencji możliwości wyboru zawodu w przyszłości.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest organizowana i udzielana we **współpracy z: rodzicami uczniów; poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi; placówkami doskonalenia nauczycieli; innymi szkołami i placówkami; organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami i podmiotami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży** (Dz.U. 2017 poz. 1591, par. 4, ust. 3).

Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej prowadzonej w szkole mogą obejmować: **zajęcia rozwijające uzdolnienia, zajęcia rozwijające umiejętność uczenia się, różne warsztaty rozwijające kompetencje prowadzone poza lekcjami szkolnymi, które mogą uzupełniać proces indywidualizacji**. Zgodnie z polskim prawem (Dz.U. 2025 poz. 881, art. 44c), **indywidualizacja jest obowiązkiem nauczyciela**, który powinien umieć dostosowywać proces edukacji do potrzeb, możliwości i dotychczasowych doświadczeń życiowych uczniów, w tym także doświadczeń związanych z migracją. Indywidualizacja pracy z uczniem zdolnym zakłada dostosowywanie metod, treści i wymagań nauczania do jego unikalnych, specyficznych cech i możliwości, zdolności i uzdolnień, potrzeb rozwojowych, psychofizycznych i edukacyjnych, by maksymalnie wspierać jego potencjał. Indywidualizacja zakłada zróżnicowanie zadań, budowanie pewności siebie i rozwijanie mocnych stron poprzez elastyczne podejście i informację zwrotną. To proces, który zapewnia optymalne warunki rozwoju dla każdego, niezależnie od tempa uczenia się, motywacji, możliwości i stylu uczenia się.

Zachęca się członków zespołu diagnostycznego w szkole, aby opracować dla każdego z uczniów pisemny raport z diagnozy zdolności, uzdolnień i talentów, w postaci specyficznej narracji o uczniu dla ucznia (por. [Uszyńska-Jarmoc i Kunat, 2023](#)). Indywidualny profil wewnętrznych zasobów rozwojowych może być bogatym źródłem wiedzy ucznia o sobie, jego mocnych stronach, dzięki czemu daje mu szansę wzmocnienia już posiadanych kompetencji osobistych oraz budowania nowych obszarów ich rozwoju. Z praktyki wiadomo, jak bardzo pożyteczna jest to pomoc dla uczniów w osiągnięciu lepszego zrozumienia siebie samych, przygotowaniu ich do świadomego planowania drogi dalszego kształcenia oraz projektowania swojej kariery edukacyjno-zawodowej.

Zachęca się do korzystania z dostępnych na rynku (także tych bezpłatnych, elektronicznych) materiałów, scenariuszy zajęć, zestawów zadań i ćwiczeń pomocnych w rozwijaniu różnych kompetencji osobistych, które stanowią wewnętrzne zasoby wpływające na rozwój uzdolnień, zainteresowań i pasji ucznia. Materiały te mogą dotyczyć **treningów mentalnych, interpersonalnych, kreatywności, asertywności, kompetencji emocjonalnych, rozwijania inteligencji wielorakich, budowania poczucia własnej wartości i poczucia sprawczości.**

Zachęca się do lektury dostępnych w sieci krótkich opracowań dotyczących sposobów **rozpoznawania, a następnie wspierania ucznia w zależności od typu jego funkcjonowania. Mówi się tu o typach zachowań, a nie typach (rodzajach) uzdolnień.** W związku z tym poleca się opracowanie Wiesława Poleszaka [Wsparcie ucznia zdolnego doświadczającego trudności w uczeniu się i przystosowaniu](#). W publikacji Autor przedstawia (za: Betts i Neihart, 1988) sześć typów zachowań ucznia zdolnego, nazwanych metaforycznie jako: Odnoszący sukces, Buntownik, Ukrywający uzdolnienia, Odrzucony, Podwójnie wyjątkowy, Autonomiczny. W materiale przedstawiono zwięzłą charakterystykę każdego z sześciu typów uczniów uzdolnionych, ich zachowania, a następnie podano precyzyjne wskazówki dotyczące sposobów pracy z nimi.

Warto zaplanować wspólnie z uczniami tematy, które mogą być podejmowane w ramach lekcji wychowawczych. To ważne, aby **w klasach zróżnicowanych kulturowo na lekcjach wychowawczych rozwiązywać aktualne problemy nurtujące wszystkich uczniów (z doświadczeniem migracji i bez niego).** Materiały wideo na niektóre ważne tematy można znaleźć na platformie [Centrum Kompetencji VULCAN](#) – są one dostosowane do różnych grup wiekowych (lekcje wychowawcze dla klas I–III; IV–VI; VII–VIII, liceum i technikum), do każdego nagrania dołączony jest scenariusz lekcji, który może zasugerować nauczycielowi, jak zrealizować wybrany temat. Scenariusze zawierają wiele wskazówek do rozmów, zadań do wykonania czy wątków wymagających dyskusji. Warto wybrać np. tematy:

- Mój kolega ma problem – jak mu pomóc?
- Depresja – jak pomóc sobie i koledze?
- Kto może pomóc?
- Tolerancja a nasze uprzedzenia i stereotypy myślowe
- Czego się boję? O lęku i strachu
- Koleżeństwo i przyjaźń jako podstawa funkcjonowania klasy.

Polecamy tu także pracę Anny Radwańskiej i Anity Sołtys *Godziny wychowawcze z nastolatkami. Scenariusze zajęć.*

Warto w procesie wspierania rozwoju zdolności i uzdolnień ucznia z doświadczeniem migracji **wprowadzić metodę portfolio**. Metoda portfolio w edukacji to systematyczne gromadzenie prac, projektów i osiągnięć ucznia w formie fizycznej lub cyfrowej teczki, służące dokumentowaniu w sieci jego postępów, rozwoju umiejętności oraz samooceny. Portfolio może zawierać notatki, projekty, prace plastyczne, eseje, raporty z eksperymentów, świadectwa, a także samooceny i komentarze nauczyciela. Portfolio może przedstawiać najlepsze strony funkcjonowania ucznia, jego prace i osiągnięcia. Wykonanie przez ucznia portfolio rozwija jego samoświadomość, kreatywność i umiejętność autoprezentacji, a **nauczycielowi może ułatwić zindywidualizowane podejście do procesu nauczania**. Metoda ta jest z powodzeniem stosowana na różnych szczeblach, od wczesnej edukacji po szkoły ponadpodstawowe. Dla ucznia z doświadczeniem migracji może być łatwym narzędziem do zaprezentowania własnych osiągnięć w formie graficznej, uproszczonej, twórczej. Warto uwzględnić proponowane w literaturze etapy pracy metodą portfolio (zob. np. enauczanie.hojnacki.net).

Uczniowie zdolni z doświadczeniem migracji wymagają ze strony szkoły zarówno wsparcia rozwojowego, jak i językowego oraz adaptacyjnego. W związku z tym warto, by pedagodzy, nauczyciele, doradcy zawodowi łączyli strategie działań edukacyjnych dla uczniów uzdolnionych ze wsparciem językowym oraz edukacją międzykulturową. Skutecznymi w pracy na rzecz wsparcia ucznia mogą być **metody rozwijające twórcze i krytyczne myślenie, wzmacniające poczucie bezpieczeństwa, a także zadania projektowe** (np. badawcze, artystyczne). Warto proponować zadania umożliwiające poznanie jego potencjału, pasje, talenty niezależnie od kompetencji językowej. Ponadto niezwykle istotne w tym względzie mogą być zadania wspierające adaptację w grupie rówieśniczej, realizowane w atmosferze twórczości i ekspresji, która dodatkowo może pozytywnie oddziaływać na dobrostan uczniów.

7. Wybrane przykłady z programu warsztatów kreatywności i poznawania siebie *Tropimy, odkrywamy i rozwijamy pasje, zdolności oraz uzdolnienia*

Poniżej przedstawiono autorską propozycję **warsztatów twórczych *Tropimy, odkrywamy i rozwijamy pasje oraz uzdolnienia***. Punktem wyjścia w pracy z uczniem zdolnym w ramach warsztatów jest poznanie ucznia w działaniu, jego sposobu funkcjonowania w grupie. Ta strategia pozwala wstępnie odkryć zdolności ucznia, które nie zawsze ujawniają się w typowych sytuacjach szkolnych.

Założenia i cele warsztatów

Warsztaty mają na celu rozwijanie samoświadomości ucznia, odkrywanie jego mocnych stron, talentów i uzdolnień. Wszystkie proponowane zadania i metody pracy mają charakter twórczy, otwarty i oparty na różnorodnym działaniu. Mogą stanowić wsparcie dla ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji, gdyż umożliwiają pokazanie zdolności niezależnie od poziomu znajomości języka. Warsztaty są szansą dla ucznia poprzez umożliwienie odwoływania się do własnej kultury i indywidualnych doświadczeń, co może wzmacniać poczucie tożsamości i pewności siebie. Praca zespołowa realizowana w grupie międzykulturowej może stanowić wsparcie w procesie integracji uczniów. W ramach zadań grupowych uczniowie odgrywają różne role: lidera, twórcy, analityka, wizjonera, co pozwala im wykazać się w grupie nawet przy słabszej znajomości języka. Ponadto praca w małych grupach redukuje stres językowy i lęk przed oceną, a różnorodność i swoboda w przyjmowaniu ról umożliwia dopasowanie zadań do mocnych stron ucznia, wzmacnia integrację poprzez wspólne tworzenie (np. projektów, map, scenografii, małych form teatralnych). Warsztaty mogą pomóc wzmocnić podmiotowość ucznia, dostrzegać zasoby, a nie braki; przeciwdziałają budowaniu poczucia „bycia gorszym” z powodu barier językowych. Zadania twórcze (np. twórcze rozwiązywanie problemów, rysunek, konstruowanie maszyny, praca plastyczna, mapy) umożliwiają uczniowi wyrażenie siebie nie tylko słowem pisanym czy mówionym. Pozwalają uczniowi zaprezentować zdolności artystyczne, techniczne, społeczne, twórcze, pomagają pokonać barierę językową.

Przebieg i organizacja warsztatów

Warsztaty są przeznaczone dla uczniów klas VI–VIII szkół podstawowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych. Zajęcia może prowadzić np. wychowawca, pedagog, psycholog, doradca zawodowy pracujący w grupie zróżnicowanej kulturowo (np. w ramach godziny wychowawczej, zajęć dodatkowych). Zadania praktyczne mają charakter diagnostyczny (obserwacja i identyfikacja mocnych stron, zasobów osobistych uczniów podczas pracy zespołowej), stanowią formę sprzyjającą adaptacji społecznej ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji w klasie szkolnej. W ramach warsztatu proponowane są zadania indywidualne, zespołowe i grupowe. Warsztaty podzielono na cztery etapy.

Etap 1. Pierwsze zadanie realizowane w grupie **Nikt inny, tylko ja!** polega na odkrywaniu przez pedagoga i samych uczniów podobieństw i różnic w zakresie indywidualnych doświadczeń życiowych, pasji i zainteresowań, sukcesów i porażek, pozytywnych i negatywnych cech osobowości. Ponadto ma na celu umacnianie przekonania ucznia o niepowtarzalności własnych

doświadczeń życiowych, osobowości i potrzeby pielęgnowania różnic indywidualnych, służy wzmocnieniu poczucia oryginalności. Umożliwia odkrycie preferencji uczniów w komunikowaniu własnego Ja, w zakresie otwartości na dzielenie się sobą. Celem zadania jest także budowanie przekonania uczniów, że każdy z nich jest niepowtarzalny, wartościowy, oryginalny, bo każdy ma swoje małe i duże osiągnięcia, sukcesy i porażki. Zadanie pozwala poznać mocne strony, styl funkcjonowania, kreatywność i sposób współpracy ucznia mimo możliwych barier językowych.

Opis zadania **Nikt inny, tylko ja!**

Pomyślcie o swoich różnych ciekawych doświadczeniach życiowych, pasjach i zainteresowaniach, sukcesach lub porażkach, pozytywnych lub negatywnych cechach osobowości. Za chwilę ktoś z was rozpocznie zadanie polegające na mówieniu o sobie. Należy powiedzieć zdanie zaczynające się od słów: „**Nikt inny, tylko ja...**” – mówimy coś o sobie, co według nas dotyczy tylko naszej osoby i nie będzie pasować do nikogo innego z grupy. Jeśli ktoś z grupy usłyszy informację, która także pasuje do niego, mówi szybko: „I ja też”; lub „U mnie też” lub „Ze mną też”. Wtedy przejmuje punkt za tę informację i kontynuuje grę, mówiąc kolejne zdanie o sobie, np. „Nikt inny, tylko ja umiem grać na trzech instrumentach muzycznych”; „Nikt inny, tylko ja zwiedziłam w 2025 roku cztery kraje afrykańskie”; „Nikt inny, tylko ja kolekcjonuję stare telefony komórkowe”; „Nikt inny, tylko ja na jednej lekcji angielskiego złapałem cztery jedyńki”. Gra polega na tym, aby przekonać się, że każdy z nas jest niepowtarzalny, wartościowy, oryginalny, bo każdy ma swoje małe i duże osiągnięcia, sukcesy i porażki. Warto się nimi dzielić z innymi, nie wstydzić się nawet najmniejszych sukcesów, choćby tego, że udało się „zatrzymać język za zębami, gdy najlepsza przyjaciółka...”.

Etap 2. Na kolejnym etapie zajęć warto wprowadzić serię zadań zespołowych (grupy 4–5-osobowe, zróżnicowane kulturowo), których celem jest wspieranie integracji i kompetencji społecznych uczniów. Uczniowie mają do dyspozycji materiały plastyczne, nożyczki, kleje, arkusze szarego papieru, kolorowe kartki A4, bibułę, mazaki, kredki, ołówki, kolorową kredę, węgiel itp.

Zadanie **Bezludna wyspa** ma na celu rozpoznanie sposobów radzenia sobie z trudnościami, umiejętności pokonywania przeszkód, uzgadnianie wspólnych rozwiązań, podział ról, rozwijanie motywacji do zadań – zaangażowanie w pracę grupy, wypracowywanie sposobów rozwiązywania pojawiających się lub możliwych konfliktów w grupie.

Opis zadania Bezludna wyspa

Wyobraźcie sobie, że pewnej nocy podczas podróży dookoła świata wasz statek uderzył w górę lodową i zatonął. Z 1500 osób uratowało się tylko pięć, wśród nich byłeś(-aś) ty. Nie znasz czterech pozostałych osób. Waszym zadaniem jest poznanie się i wypracowanie strategii przeżycia na bezludnej wyspie przez rok. W grupie musicie wziąć pod uwagę, że na bezludnej wyspie żyją trzy gatunki zwierząt drapieżnych (ssaków), w tym jeden gatunek bardzo podatny na uczenie się. Odkrywacie, że na tej wyspie rośnie osiem różnych roślin (w tym cztery dające owoce jadalne i cztery rośliny trujące). Temperatura: w dzień 30 stopni Celsjusza, a w nocy minus 5 Celsjusza. Na brzegu jest dużo piasku i gliny, niedaleko jest rafa koralowa. W płytkim morzu przy brzegu można znaleźć sporo wodorostów i kamieni. W kontenerach, które zostały wyrzucone na brzeg po zatonięciu statku, zostały żarówki, grabie, długopisy, guziki, bandaże i spinacze biurowe – wszystko w nieograniczonej ilości. Można w nich odszukać także akordeon – jeden egzemplarz.

Problemy do rozwiązania, które stoją przed wami, to: Co jeść na wyspie? Jak uniknąć chorób? Jak żyć bezpiecznie? Jak zorganizować rozrywkę, aby zachować zdrowy umysł? Jak wydostać się z wyspy w ciągu roku? Macie do dyspozycji duże arkusze szarego papieru i na nich możecie w formie graficznej przedstawić plan przetrwania. Do dyspozycji uczniów są materiały plastyczne, kredki, mazaki, nitki, bibułki, kolorowy papier.

W zadaniu **Jak z wroga uczynić sprzymierzeńca?** Rozpoznawana jest umiejętność pracy zespołowej, uzgadniania i redagowania wspólnego tekstu (odkrywane i rozwijane są uzdolnienia językowe i literackie, twórcze, przywódcze, innowacyjne); ponadto rozpoznaje się poczucie humoru, niestereotypowość w myśleniu i działaniu, kreatywność.

Opis zadania Jak z wroga uczynić sprzymierzeńca?

Wyobraźcie sobie, że po miesiącu życia na bezludnej wyspie odkrywacie antylopę, która bardzo się wami zainteresowała jako inteligentnymi osobami. Chce się od was uczyć, ale też chce was uchronić przed jej największym wrogiem, drapieżnym lwem. Pomyślała, że jak sama zaprzyjaźni się z lwem, to może wtedy uda się jej was przed nim uchronić. Jak ma to zrobić? Napiszcie instrukcję, jak przekonać lwa, by zaprzyjaźnił się z antylopą – tak aby stworzyli zgrany zespół straży bezpieczeństwa dla pięciu rozbitków na bezludnej wyspie.

Zadanie **Od akordeonu do... Maszyna – nietypowy wynalazek** ma na celu rozpoznanie poziomu myślenia i wyobraźni twórczej uczniów, umiejętności przelewania „uwspólnionych myśli” na papier. Na podstawie analizy efektów pracy zespołowej można zaobserwować przejawy uzdolnień poszczególnych uczniów, np. technicznych, innowacyjnych, przywódczych,

społecznych, twórczych, plastycznych, aktorskich. Zadanie poprzez otwarte formy wypowiedzi dają uczniom z doświadczeniem migracji możliwość ujawniania swoich talentów bez wymogu zachowania poprawności językowej. Twórcze zadania umożliwiają pokazanie zdolności niezależnie od poziomu znajomości języka polskiego.

Opis zadania Od akordeonu do... Maszyna – nietypowy wynalazek

Do tej pory, żyjąc na bezludnej wyspie, nie doceniliście akordeonu, który uratował się z zatopionego statku. Okazuje się, że nie jest to zwykły akordeon. Co możecie z nim zrobić, jak go ulepszyć, aby stał się przedmiotem wielofunkcyjnym, aby pomógł wam przetrwać jeszcze pół roku na tej wyspie, a być może aby z jego pomocą wrócić szczęśliwie do domu? Uczniowie dostają narysowany akordeon na środku arkusza szarego papieru, a ich zadaniem jest dorysowanie takich elementów, aby powstała maszyna, która pomoże w funkcjonowaniu na wyspie lub umożliwi powrót do domu.

Zadanie zespołowe: **Wszystko, co mam... Mapa indywidualnego i zespołowego potencjału twórczego** ma na celu odkrycie, co uczeń ceni w sobie najbardziej, a następnie zestawienie tego z wartościami kluczowymi dla całej grupy. Efektem jest opracowanie mapy mocnych stron (umiejętności, zainteresowań, cech osobowości) charakteryzujących poszczególnych uczniów. Materiał wypracowany w ramach zadania jest przydatny w kontekście poznania zasobów osobistych ucznia postrzeganych przez niego samego.

Opis zadania Wszystko, co mam... Mapa indywidualnego i zespołowego potencjału twórczego

Wróciliście do domu! Udało się wam przeżyć ekscytujący, ale zarazem bardzo niebezpieczny rok na bezludnej wyspie. Zawdzięczacie to sobie, ale także waszym przyjaciołom z zespołu. Dzisiaj świętujecie rocznicę opuszczenia bezludnej wyspy. Spotkaliście się, by powspominać. Usiądźcie spokojnie i przedyskutujcie, w jaki sposób można opracować wspólną mapę indywidualnego i zespołowego twórczego potencjału, na której zamieścicie zaobserwowane podczas realizowanych zadań mocne strony (umiejętności, zainteresowania, cechy osobowości) charakteryzujące poszczególnych członków zespołu oraz mocne strony całego zespołu. Wymyślcie i narysujcie oryginalny projekt (schemat) mapy, która zawiera jeden element wspólny i tyle elementów odrębnych, ilu jest członków waszego zespołu. Może to być np. drzewo (element wspólny – pień, elementy odrębne – konary). Następnie wspólnie zidentyfikujcie po trzy mocne strony poszczególnych członków zespołu (cechy nie mogą się powtarzać) oraz trzy mocne strony, które są wspólne dla wszystkich członków zespołu. Rozpoznane zasoby

indywidualne nanieście na odrębne elementy schematu, natomiast zasoby zespołowe na jego element wspólny.

Etap 3. W trzeciej części warsztatów uczniowie wykonują zadanie indywidualne **Hura! Dostaję Nagrodę Nobla!** – związane z budowaniem poczucia wartości, dostrzeganiem własnego potencjału i tworzeniem pozytywnej narracji o sobie, co jest niezwykle ważne w przypadku ucznia z doświadczeniem migracji.

Opis zadania Hura! Dostaję Nagrodę Nobla!

Wyobraź sobie, że dostajesz Nagrodę Nobla w jednej z dziedzin naukowych, artystycznych, politycznych lub gospodarczych. Uzupełnij swój dyplom informacjami dotyczącymi roku, dziedziny i rodzaju osiągnięcia. Opisz krótko uzasadnienie, dlaczego otrzymałeś tę nagrodę. Ważne jest, aby na dyplomie zaznaczyć, czy jest to nagroda zespołowa czy indywidualna. Jeśli zespołowa, to kto oprócz ciebie był członkiem zespołu?

Uczeń otrzymuje wydrukowaną na karcie A3 informację o Nagrodzie Nobla i rysując lub pisząc, uzupełnia ją.

Etap 4. Kolejnym etapem działań wspierających mogą być **spotkania indywidualne z uczniem zdolnym z doświadczeniem migracji**, których celem jest pogłębienie wiedzy o nim. Warto przeprowadzić **wywiad indywidualny z uczniem**. Dane uzyskane od ucznia w ramach wywiadu otwartego, nieustrukturyzowanego, mogą pomóc nauczycielowi (lub wychowawcy, pedagogowi, doradcy zawodowemu) w sporządzeniu jego indywidualnej, wstępnej charakterystyki. Na podstawie tych wstępnych danych pedagog będzie mógł na kolejnych spotkaniach z uczniem uzyskać pogłębione informacje na temat jego mocnych stron. Niezwykle istotne jest, by uczeń podczas wywiadu czuł się naturalnie i miał świadomość tego, że pedagog chce go poznać i zrozumieć oraz ewentualnie pomóc mu w odkrywaniu jego mocnych stron, na których będzie on mógł budować wizję dalszej kariery szkolnej, a w przyszłości zawodowej. Należy poprosić ucznia, by opowiedział o sobie, zachęcić do opowiedzenia wszystkiego, co przychodzi mu do głowy. Nauczyciel podkreśla, że każda informacja, którą uczeń przedstawi, będzie pomocna, pod warunkiem że będzie prawdziwa. W związku z tym trzeba podkreślić, że szczerść jest niezbędna do poznania mocnych stron ucznia. Uczeń ma szansę na konstruowanie otwartej narracji o sobie. Po zakończeniu narracji głównej pedagog, jeśli jest taka potrzeba, zadaje uczniowi pytania uzupełniające, pomocne w kontekście budowania mapy zasobów osobistych ucznia.

Po przeprowadzonym wywiadzie uczeń może uzupełnić **Kwestionariusz Zdań Niedokończonych „Myślę, więc jestem”** (Uszyńska-Jarmoc i Kunat, 2019). W tym przypadku zadaniem ucznia jest dokończenie kilkunastu rozpoczętych zdań, np.:

- Jestem...
- Moim celem jest...
- Jestem odpowiedzialny(-a) za...
- Czuję się wolny(-a), gdy...
- Mój największy sukces to...
- Jestem szczęśliwy(-a), gdy...
- Udało mi się...
- Jestem otwarty(-a) na...
- Przekraczam granice samego/samej siebie, gdy...
- Ciekawi mnie...
- W przyszłości będę...

Uzyskane dane mają pomóc w sporządzeniu ogólnej charakterystyki ucznia. Wywiad indywidualny oraz Kwestionariusz Zdań Niedokończonych pomagają w zrozumieniu doświadczeń migracyjnych, motywacji do nauki, celów życiowych, trudności ucznia. Zebrane informacje pozwalają dostosować metody pracy do jego możliwości i potrzeb.

Dane zgromadzone przez pedagoga, psychologa czy wychowawcę podczas pracy uczniów w ramach warsztatów twórczych, spotkań indywidualnych, a także działań diagnostycznych z wykorzystaniem proponowanych w module pierwszym narzędzi badawczych, mogą być pomocne do opracowania indywidualnej mapy mocnych stron uczniów. Mogą stanowić podstawę planowania dalszego rozwoju uzdolnień uczniów oraz dostosowania strategii działań edukacyjnych do ich potrzeb. Poznanie zasobów ucznia oraz jego funkcjonowania w grupie może wyznaczyć kierunek indywidualizacji i personalizacji nauczania, np. w ramach mentoringu nauczycielskiego (przykładowo cotygodniowe 15-minutowe spotkania z nauczycielem, w czasie których uczeń omawia swoje cele, trudności i pomysły; wspólne planowanie udziału w konkursach, zawodach czy projektach).

Moduł III. Profesjonalizm specjalistów i indywidualizm ucznia

Przewodnik dla specjalistów zatrudnionych w poradni psychologiczno-pedagogicznej do pracy z uczniem zdolnym z doświadczeniem migracji

W module pierwszym (przeznaczonym dla wszystkich osób zainteresowanych diagnozą i pomocą uczniom zdolnym z doświadczeniem migracji) podano sposób rozumienia następujących pojęć: *zdolności, talent, uzdolnienia, inteligencje wielorakie, motywacja, zainteresowania, pasja, dobrostan*, które opisują różne wewnętrzne zasoby ucznia. Uznano, na podstawie analizy literatury i badań empirycznych, że mogą one pomóc specjalistom w procesie identyfikacji ucznia uzdolnionego, dobrze korzystającego ze swoich indywidualnych zasobów. Wyjaśniono ponadto sposób rozumienia terminów *uczeń uzdolniony z doświadczeniem migracji* oraz *identyfikacja uzdolnień ucznia z doświadczeniem migracji*. Zdefiniowano je po to, aby następnie zarekomendować możliwe do wykorzystania w szkołach, w rodzinie, poradniach psychologiczno-pedagogicznych lub innych instytucjach narzędzia do diagnozy uczniów uzdolnionych z doświadczeniem migracji. Zachęca się adresatów tego modułu do zapoznania się z nimi. W module drugim dołączono do słownika terminów kilka nowych: *uczeń zdolny/uzdolniony z doświadczeniem migracji, diagnoza, diagnoza wewnętrznych zasobów osobistych, współpraca, wspieranie rozwoju zdolności i uzdolnień ucznia, indywidualizacja, indywidualny program nauki, indywidualny tok nauki*. W tym module dodano jeszcze kilka sposobów rozumienia pojęć: *pomoc, wsparcie ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji, indywidualizm, profesjonalizm*, szczególnie przydatnych dla profesjonalistów zatrudnionych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych.

Słownik terminów

Pomoc – oznacza podejmowanie działań bezpośrednich (skierowanych wprost na ucznia zdolnego) lub pośrednich (ukierunkowanych na jego rodzinę lub szkołę). Działania te prowadzą się do udzielania systematycznej, profesjonalnej, instytucjonalnej pomocy uczniowi uzdolnionemu z doświadczeniem migracji, polegającej nie tylko na rozpoznawaniu, ale przede wszystkim rozwijaniu różnych mocnych stron, zdolności, uzdolnień, cech osobowości, tj. wiedzy, umiejętności i sprawności, myślenia twórczego i krytycznego, a także rozwijania cech kierunkowych, np. przekonań, postaw, wartości.

Wsparcie ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji – jest specyficzną interwencją w jego rozwój lub doświadczane problemy. Interwencja ta ma uzasadnienie tylko wtedy, kiedy pojawia

się zagrożenie dla prawidłowego rozwoju w którejkolwiek ze sfer życia. Istotą tak rozumianego wsparcia jest stworzenie dla ucznia warunków, aby samodzielnie poradził sobie z napotkanymi trudnościami czy barierami. Dzięki temu może on budować poczucie sprawczości, które wynika z dobrze rozpoznanych, istniejących już i nabywanych kompetencji intelektualnych, emocjonalnych i społecznych. W module pierwszym opisano te zagrożenia i kryzysy, z którymi może zmagać się uczeń zdolny z doświadczeniem migracji, szczególnie pochodzący z Ukrainy. Terminy **pomoc** i **wsparcie** są bliskie znaczeniowo, ale tu proponuje się rozumieć je nieco inaczej. Pomoc jest zorientowana na **wzmacnianie i rozwijanie mocnych stron ucznia**, jego zdolności i uzdolnień oraz innych zasobów rozwojowych. Natomiast wsparcie dotyczy **wypracowywania i niwelowania napotykanym barier czy zagrożeń** (subiektywnych lub rzeczywistych), odczuwanych przez ucznia w sytuacjach problemowych, trudnych, stresowych lub krytycznych, które mogą rzutować negatywnie na rozwój jego uzdolnień. Poznanie jakości **pomocy i wsparcia uznano za tak samo ważny komponent diagnozy**, jak poznanie zdolności, uzdolnień, wybranych innych zasobów wewnętrznych oraz różnych czynników zewnętrznych mających wpływ na rozwój uzdolnionego ucznia (zob. moduł II, rys. 1).

Indywidualizm – jeśli nauczycielom pracującym w szkole bliższy jest termin **indywidualizacja**, to dla specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznych bliższy powinien być termin **indywidualizm**. Nauczyciel pracuje z całą grupą uczniów (klasą), dlatego na lekcji może prowadzić indywidualizację w procesie nauczania (dostosowywać metody, różnicować treści i zadania, stosować wypracowany indywidualizowany system oceniania). Natomiast pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznej najczęściej pracują z uczniem indywidualnie. Dlatego ważne jest, aby odkrywać **indywidualność** w każdym możliwym wymiarze jego osobowości i doświadczeń życiowych. Truizmem jest twierdzenie, że każdy uczeń jest inny, wyjątkowy, ma swoje szczególne potrzeby, cechy osobowości, tempo i możliwości uczenia się, zainteresowania i osiągnięcia. Dzięki temu, że uczniowie różnią się od siebie, rozwijają odmienne pasje i są dobrzy w różnych rzeczach, mogą się wzajemnie od siebie uczyć i uzupełniać w działaniach wspólnych. W edukacji indywidualizm powinien być cenioną wartością podlegającą wzmacnianiu, a nie niwelowaniu (jak to niejednokrotnie się zdarza, zwłaszcza w podejściu do oceniania dokonań).

Profesjonalizm – oznacza wysoki poziom umiejętności i fachowości w wykonywaniu pracy, charakteryzujący się rzetelnością, odpowiedzialnością, dobrą komunikacją i etycznym postępowaniem. Oznacza to nie tylko wiedzę, ale też sumienne podejście do obowiązków, stały rozwój, działania na korzyść ucznia, jego szkoły i rodziny. Profesjonalizm to konsekwentne wykazywanie się etyką, odpowiedzialnością i szacunkiem do innych w odgrywaniu swojej roli. Profesjonalizm w podejściu do ucznia z doświadczeniem migracji będzie się wyrażać w umiejętności zmiany dotychczasowych, często rutynowych, działań diagnostycznych

i uwzględnianiu wszystkich możliwych nowych sytuacji, chęci spojrzenia na ucznia jego oczyma. Profesjonalizm pedagoga, psychologa czy innych specjalistów pracujących w poradni psychologiczno-pedagogicznej będzie także wyrażać się w podejmowaniu uczenia się nowych podejść i metod diagnozy ucznia, a także wypracowywaniu własnych strategii, form i metod poznawania i rozumienia całej sytuacji ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji przy uwzględnieniu jego dotychczasowych doświadczeń.

Znaczenia użytych w tytule modułu dwóch terminów – **specjalista i profesjonalista** – nie zawsze się pokrywają. **Specjalista** – to osoba zajmująca się zawodowo jakąś dziedziną lub ktoś, kto ma duże umiejętności w jakiejś branży i formalnie potwierdzone swoje kompetencje (dyplom). Natomiast specjalista, który rutynowo korzysta z wiedzy zdobytej na studiach, często już nieaktualnej, który „mechanicznie” podchodzi do działań diagnostycznych i pomocowych nie może być traktowany jako **profesjonalista**.

Rekomendacje

Podstawą projektowania pracy z uczniem zdolnym z doświadczeniem migracji jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2017 poz. 1591, t.j. Dz.U. 2023 poz. 1798).

Przedstawione niżej rekomendacje dotyczą kolejnych zadań określonych w Załączniku do obwieszczenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 10 listopada 2023 r. (Dz.U. 2023 poz. 2499).

Do zadań pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznej należy:

1. diagnozowanie dzieci i młodzieży;
2. udzielanie dzieciom i młodzieży oraz rodzicom bezpośredniej pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
3. realizowanie zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawczą i edukacyjną funkcję przedszkola, szkoły i placówki, w tym wspieranie nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych;
4. organizowanie i prowadzenie wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych.

Zadanie 1

Diagnozowanie dzieci i młodzieży. Kompleksowe poznanie ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji

Powiedzenie „**nie można szufladkować ludzi za pomocą pytań i odpowiedzi**” warto potraktować jako motto obowiązujące w procesie holistycznej diagnozy uczniów. Dlatego rekomenduje się, aby diagnozę rozpoczynać nie od testów, kwestionariuszy, wywiadów, ale od szczerzej, otwartej rozmowy (czasem wielu rozmów) z uczniem, zmierzającej do budowy wzajemnego szacunku, otwartości i zaufania – zwłaszcza że pracownicy poradni mają kontakt indywidualny z uczniem i często mogą mu poświęcić więcej czasu. **Diagnoza jest procesem**, dlatego, nie można skupiać się na jednej, wybranej funkcji (np. diagnoza tylko funkcjonowania intelektualnego za pomocą przestarzałych, pochodzących z początku XX wieku testów inteligencji). Diagnoza jest procesem, podczas którego poznajemy ucznia i jego środowisko holistycznie, kompleksowo. **To całościowe spojrzenie na ucznia i jego funkcjonowanie uwzględniające wszystkie wymiary: nie tylko intelektualny, ale także emocjonalny, duchowy, społeczny i fizyczny.** Jeśli obieramy jako główny cel diagnozy wybraną funkcję, cechę czy kompetencję, to powinno się spojrzeć na to w kontekście innych wymiarów.

W module pierwszym przedstawiono wiele narzędzi diagnostycznych do wykorzystania w procesie diagnozowania ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji. Narzędzia te mają różnych adresatów, w tym także specjalistów pracujących w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Zaproponowane narzędzia są w większości przypadków wystandaryzowane (np. dostępne tylko dla psychologów i przeszkolonych pedagogów), ale są także ogólnodostępne, mogą być wykorzystane przez nauczycieli, uczniów lub ich rodziców czy opiekunów. W doborze kierowano się różnymi kryteriami. Jednym z ważniejszych była łatwość zrozumienia przez uczniów poleceń czy stwierdzeń – ze względu na ograniczone kompetencje językowe uczniów, dla których język polski nie jest językiem ojczystym. Odsyłając czytelnika do zestawu narzędzi diagnostycznych przedstawionych w module pierwszym, zachęcamy jednocześnie, aby specjaliści korzystali także z innych znanych im z codziennych doświadczeń narzędzi i metod.

Proponujemy specjalistom poradni psychologiczno-pedagogicznych **stosowanie bardziej złożonych, kompleksowych metod diagnozy, które mogą być uzupełnieniem diagnozy przeprowadzonej w szkole.** Warto przed diagnozą realizowaną w poradni **poznać wyniki diagnozy prowadzonej w szkole**, aby nie powielać działań w procesie identyfikacji zdolności, uzdolnień i innych zasobów rozwojowych ucznia.

Dla profesjonalistów pracujących w poradniach psychologiczno-pedagogicznych dodatkowo rekomendujemy skorzystanie z modelu teoretycznego Objawy – Kompetencje – Cechy, który był podstawą opracowania pakietu narzędzi umożliwiających szczegółową diagnozę funkcjonowania każdego ucznia, niezależnie od niepełnosprawności czy specjalnych potrzeb edukacyjnych. Taka diagnoza oferuje wiele korzyści z perspektywy edukacji dla wszystkich (zob. [Cieciuch i Struś, 2021](#)). Narzędzia opracowano w ramach dwóch programów: „Opracowanie i upowszechnianie narzędzi diagnostycznych wspierających pomoc psychologiczno-pedagogiczną – obszar osobowościowy” oraz „Opracowanie i upowszechnianie narzędzi diagnostycznych wspierających pomoc psychologiczno-pedagogiczną – obszar emocjonalno-społeczny” w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w latach 2018–2022.

Za nadrzędny cel diagnozy i oddziaływań edukacyjnych uznano szeroko rozumiany dobrostan osobisty i społeczny dzieci oraz młodzieży. Do zalet rekomendowanego pakietu zaliczyć można m.in. to, że w ramach przyjęcia jednego modelu możliwa jest diagnoza podstawowych dyspozycji temperamentalnych i szeroko rozumianego funkcjonowania emocjonalno-motywacyjno-społecznego. Uznano, że ta właśnie odgrywa coraz bardziej istotną rolę w myśleniu o edukacji uczniów z różnego rodzaju specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, różnie nasilonymi i różnie rozumianymi. Należy przypomnieć, że uczniowie zdolni z doświadczeniem migracji są zaliczani do tej grupy z dwóch powodów: doświadczenia migracji i posiadania szczególnych zdolności. Niezależnie od specyfiki specjalnych potrzeb, w procesie edukacji uczniowie nabywają podstawowe kompetencje osobowościowe, które są podstawą ich osobistego i społecznego dobrostanu. Ponadto rekomenduje się zastosowanie narzędzi opracowanych w ramach tego modelu, ponieważ diagnoza przeprowadzona przez specjalistów w poradni może pomóc wzmocnić skuteczność oddziaływań wychowawczych w edukacji włączającej w zakresie kształtowania pożądanych osobowościowych cech, które jednocześnie sprzyjają rozwojowi uzdolnień. Ważne jest także to, jak podkreślają autorzy tego modelu, że **diagnoza taka umożliwia całościowy opis zarówno mocnych, jak i słabszych stron, potencjałów rozwojowych, jak i ryzyka problemów ucznia.** Diagnoza odbywa się z użyciem **norm dla całej populacji dzieci i dorastających w danym wieku, które stanowią układ odniesienia specyfiki funkcjonowania dzieci i młodzieży z różnymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.**

Diagnoza uzdolnień ucznia z doświadczeniem migracji, jak już wielokrotnie podkreślano, powinna objąć także jego środowisko rodzinne. Przedmiotem diagnozy może być sytuacja psychopedagogiczna rodziny, m.in.:

- poczucie odpowiedzialności i współodpowiedzialności rodzica, opiekuna, rodziców za rozwój zdolności i uzdolnień dziecka czy nastolatka;
- atmosfera emocjonalna w rodzinie;
- stan partnerstwa między rodzicami oraz między rodzicami i dzieckiem;
- powtarzalność interakcji między członkami, stałość rodzinnych reguł oraz sieć wzajemnych oczekiwań, w tym przestrzeganie zwyczajów rodzinnych;
- więzi między jej członkami, poczucie związku emocjonalnego z bliskimi;
- preferowany ideał wychowawczy;
- postawy rodzicielskie;
- udział ucznia w życiu rodziny.

Wybór innych tematów i wątków zależy od potrzeb ucznia, szkoły i możliwości przeprowadzenia badań w poradni.

Zadanie 2

Udzielanie dzieciom i młodzieży oraz rodzicom bezpośredniej pomocy psychologiczno-pedagogicznej

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana bezpośrednio dzieciom i młodzieży oraz rodzicom polega w szczególności na:

- terapii dzieci i młodzieży oraz ich rodzin;
- udzielaniu wsparcia dzieciom i młodzieży wymagającym pomocy psychologiczno-pedagogicznej lub pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniu kształcenia i kariery zawodowej;
- udzielaniu pomocy rodzicom w rozpoznawaniu i rozwijaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży oraz w rozwiązywaniu problemów edukacyjnych i wychowawczych.

W obrębie realizacji tego zadania, wyznaczonego w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 9 sierpnia 2017 roku (Dz.U. 2017 poz. 1591, t.j. Dz.U. 2023 poz. 1798), **mieści się pomoc psychologiczna i pedagogiczna, która może być udzielana w formie indywidualnych lub grupowych zajęć dla dzieci i młodzieży uzdolnionej z doświadczeniem migracji**; wsparcia rodziny; organizowania warsztatów dla uczniów, nauczycieli lub rodziców. Warsztaty mogą dotyczyć problematyki rozpoznawania zdolności i uzdolnień, specyfiki potrzeb edukacyjnych uczniów zdolnych z doświadczeniem migracji. Warto wychodzić do uczniów i ich rodziców z zachętą do zgłaszania się na indywidualne porady lub konsultacje.

W klasach, do których uczęszczają uczniowie uzdolnieni z doświadczeniem migracji, warto prowadzić wykłady, prelekcje lub inne formy działalności informacyjno-szkoleniowej. Tematy szkoleń czy warsztatów zależą od liczby uczniów, ich wieku, czasu przebywania w Polsce, dlatego trudno zarekomendować ich konkretne brzmienie. Potrzeby zgłaszane przez poszczególnych uczniów, grupy uczniów w klasie lub rodziców także mogą dotyczyć wielu spraw. W tym miejscu warto tylko apelować do profesjonalistów zatrudnionych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych o otwartość, wrażliwość, empatię, chęć współpracy i pomocy, o którą proszą uczniowie, sygnalizując problemy, z którymi borykają się w szkole, środowisku rówieśniczym czy w rodzinie.

Zadanie 3

Realizowanie zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawczą i edukacyjną funkcję szkoły, w tym wspieranie nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych

W ramach realizacji działań profilaktycznych rekomenduje się, aby dla uczniów z doświadczeniem migracji prowadzić w poradni warsztaty dotyczące poznawania siebie, budowania pozytywnej samooceny i poczucia sprawczości. Problematyka warsztatów może dotyczyć rozwijania umiejętności interpersonalnych, empatii, asertywności, radzenia sobie ze stresem, hejtem, odrzuceniem społecznym, opanowywania negatywnych emocji związanych z funkcjonowaniem w mało znanej sobie grupie rówieśniczej.

Pedagog lub psycholog pracujący w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej może we współpracy z nauczycielem opracować indywidualny program lub indywidualny tok nauki na podstawie pogłębionej diagnozy uzdolnień i innych zasobów rozwojowych oraz analizy czynników sprzyjających rozwojowi lub blokujących go.

Nie w każdej szkole podstawowej lub średniej jest zatrudniony psycholog szkolny. Współpraca w zakresie identyfikacji zdolności i uzdolnień ucznia z doświadczeniem migracji powinna być w szczególności podjęta z takimi placówkami, ze względu na to, że niektóre narzędzia diagnostyczne do badania różnych właściwości ucznia nie są dostępne dla nauczycieli czy pedagogów. Dlatego pracownicy poradni powinni wspomagać nauczycieli w procesie diagnozowania, zwłaszcza gdy diagnoza wymaga zastosowania narzędzi psychologicznych, wystandaryzowanych i udostępnianych jedynie psychologom.

Warto w ramach tego zadania, które dotyczy wspierania nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych, rozpoznać u każdego ucznia zdolnego

z doświadczeniem migracji, czy nie zachodzi obawa uruchomienia jednego z możliwych typów jego zachowania w środowisku szkolnym lub rówieśniczym w sytuacjach pozaszkolnych. Poznanie u ucznia typu możliwych zachowań ucznia zdolnego (nazwanych metaforycznie jako: Odnoszący sukces, Buntownik, Ukrywający uzdolnienia, Odrzucony, Podwójnie wyjątkowy, Autonomiczny) może zapobiec postawieniu niezbyt trafnej diagnozy uzdolnień, może pomóc samemu uczniowi lub jego rodzicom bądź opiekunom odkryć negatywne lub pozytywne konsekwencje przejawiania różnych postaw mających wpływ nie tylko na ujawnianie się uzdolnień, ale także na ich rozwój (zob. moduł II).

Zadanie 4

Organizowanie i prowadzenie wspomagania szkół w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych

Ze względu na **stan zdrowia ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji** (w tym zdrowia psychicznego i przeżytych traum) możliwe jest ubieganie się szkoły, rodzica lub opiekuna ucznia o przyznanie **zindywidualizowanej ścieżki kształcenia** (ZŚK). Objęcie ucznia zindywidualizowaną ścieżką wymaga opinii publicznej poradni, z której wynika potrzeba objęcia ucznia pomocą w tej formie.

Przed wydaniem opinii o **zindywidualizowanej ścieżce kształcenia** publiczna poradnia we współpracy ze szkołą oraz rodzicami ucznia lub pełnoletnim uczniem przeprowadza analizę funkcjonowania ucznia uwzględniającą efekty udzielonej dotychczas przez szkołę pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Wniosek i program dyrektor szkoły przedstawia poradni psychologiczno-pedagogicznej, prosząc o sporządzenie opinii, która powinna być poprzedzona wspólną analizą funkcjonowania dziecka. Należy pamiętać, że szkoła powinna uruchomić wszelkie możliwe działania, w tym różne formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, które mogłyby pomóc w poprawie funkcjonowania ucznia bez konieczności wyłączenia go z zajęć z klasą – to powinna być ostateczność. Przyjrzeniu się efektom tej pomocy służy analiza funkcjonowania ucznia przeprowadzona przez szkołę i poradnię – poprzedzająca wydanie opinii. Trzeba zaznaczyć, że w przepisach nie jest dokładnie określone, jakiego rodzaju dokumentacja jest konieczna do ubiegania się o zindywidualizowaną ścieżkę kształcenia. To poradnia psychologiczno-pedagogiczna decyduje, czy dostarczona dokumentacja zawiera informacje wystarczające do przyznania dziecku tej formy pomocy.

Nauczanie indywidualne, również z powodu poważnych problemów zdrowotnych uczniów, w tym uzdolnionych i z doświadczeniem migracji, wymaga orzeczenia z publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Zajęcia dodatkowe powinny być formą rozwoju posiadanych zdolności i uzdolnień ucznia oraz innych jego wewnętrznych zasobów rozwojowych. W zależności od potrzeb zgłaszanych przez szkołę zajęcia dodatkowe dla uczniów zdolnych z doświadczeniem migracji mogą dotyczyć nie tylko doskonalenia znajomości języka polskiego (warsztaty, zabawy, gry, oglądanie wspólnie filmów polskich), ale także rozwijania różnych kompetencji miękkich potrzebnych każdemu człowiekowi w świecie zmiennym i niepewnym. Można także zorganizować zajęcia z umiejętności samodzielnej, autonomicznego, indywidualizowanego uczenia się, dostosowanego do profilu inteligencji wielorakich i profilu uzdolnień. Kluczem do sukcesu jest nie tylko zdolność uczenia się, ale przede wszystkim umiejętność zarządzania sobą – swoimi talentami i umiejętnościami.

Tematy **doradztwa zawodowego** obejmują **poznawanie siebie** (zdolności, uzdolnienia, zainteresowania, mocne i słabe strony, motywacja), świat zawodów i **rynek pracy** (zawody przyszłości, deficytowe, nadwyżkowe), ścieżki edukacyjne (system szkół, rekrutacja) i **planowanie rozwoju kariery** (umiejętności miękkie, np. komunikacja, autoprezentacja; CV, radzenie sobie ze stresem), a także uczenie się przez całe życie. Kluczowe jest połączenie tych obszarów, aby podejmować świadome decyzje edukacyjno-zawodowe. W odniesieniu do uczniów uzdolnionych z doświadczeniem migracji warto podkreślić, że kluczowe obszary tematyczne z zakresu poznawania siebie mogą dotyczyć: zainteresowań, pasji, cenionych wartości, znajomości swoich mocnych i słabych stron, cech charakteru, temperamentu, stylu uczenia się, rodzaju motywacji, aspiracji życiowych. Ważne będą także rozmowy i dyskusje zmierzające do uświadomienia sobie, jakie uczeń ma kompetencje w zakresie komunikacji interpersonalnej (jak mówić, jak słuchać, jak być asertywnym), autoprezentacji, kreatywności, pracy zespołowej, radzenia sobie z trudnymi emocjami lub stresem.

Na zakończenie rekomendacji warto przypomnieć specjalistom zatrudnionym w poradniach, że istnieje **obowiązek przeprowadzania oceny efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej**, nałożony w § 20 ust. 9 Rozporządzenia MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2017 poz. 1591, t.j. Dz.U. 2023 poz. 1798). Wprawdzie ustawodawca nie określił, kiedy i jak często należy się z tego obowiązku wywiązać, jednak co do zasady ocena efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej – traktowana jako (auto)ewaluacja wewnętrzna podjętych oddziaływań – powinna odbywać się dwa razy w roku szkolnym. W odniesieniu do szkół i placówek – z wyjątkiem szkół dla dorosłych – ocena efektywności dotyczy form pomocowych, określonych we wspomnianym rozporządzeniu w § 6 ust. 2 i 3, tj. zajęć rozwijających uzdolnienia i zajęć rozwijających umiejętności uczenia się.

Poniżej zamieszczono przykładową **checklistę dla specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznej, pracujących z uczniami zdolnymi z doświadczeniem migracji**. Narzędzie służy temu, aby specjalista mógł szybko ocenić, na ile proces diagnozy ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji jest prowadzony w sposób świadomy, kulturowo wrażliwy i nastawiony na zasoby. Może być używane przed diagnozą, po diagnozie lub w ramach superwizji własnej pracy.

Checklista dla specjalistów poradni psychologiczno-pedagogicznej, pracujących z uczniami zdolnymi z doświadczeniem migracji

Instrukcja

Wykorzystaj checklistę przed diagnozą ucznia z doświadczeniem migracji, aby upewnić się, że proces jest przygotowany w sposób wrażliwy kulturowo. Wypełnij listę po diagnozie w celu podsumowania jakości własnej pracy i wskazania możliwych obszarów doskonalenia. Stosuj jako element autorefleksji, superwizji lub pracy zespołowej w poradni.

1. Przygotowanie do diagnozy

Znam kontekst migracyjny ucznia (historię edukacyjną, język, doświadczenia, przejścia).
Uwzględniam wpływ adaptacji kulturowej i emocjonalnej na profil funkcjonowania ucznia.
Weryfikuję, czy używane narzędzia diagnostyczne są odpowiednie kulturowo i językowo.

2. Postrzeganie zasobów i mocnych stron

W diagnozie celowo szukam talentów, zainteresowań i innych wewnętrznych zasobów ucznia.
Uznaję dwujęzyczność i mobilność kulturową za potencjał, a nie deficyt.
Dokumentuję obszary szczególnych zdolności nawet wtedy, gdy współwystępują trudności adaptacyjne.

3. Kontakt z rodzicami i szkołą

Współpracuję z rodzicem, pozyskując informacje o dotychczasowym rozwoju oraz zdolnościach i uzdolnieniach ucznia.
Wyjaśniam przebieg diagnozy oraz jej ograniczenia wynikające z różnic językowych i kulturowych.
Konsultuję się ze szkołą w zakresie wyników obserwacji mocnych stron ucznia i jego funkcjonowania w klasie, w szkole i w grupie rówieśniczej poza szkołą.

4. Uwzględnianie adaptacji emocjonalnej

Sprawdzam, czy trudności w funkcjonowaniu mogą wynikać z obciążenia migracyjnego, a nie z braku zdolności czy kompetencji społecznych.

Analizuję sygnały stresu, przeciążenia lub zmian emocjonalnych, o których informuje uczeń, rodzic lub szkoła.

W diagnozie rozdzielam to, co jest profilem rozwojowym, od tego, co jest reakcją na zmianę środowiska.

5. Wnioski i rekomendacje

Rekomendacje formułuję tak, aby wspierały zarówno uzdolnienia, jak i dobrostan ucznia.

Proponuję działania wzmacniające zasoby (np. portfolio, zajęcia rozwijające uzdolnienia).

Uwzględniam potrzebę współpracy między poradnią, szkołą, uczniem i jego rodziną.

Moduł IV. Uważny i odpowiedzialny rodzic przyjacielem ucznia zdolnego

Poradnik dla rodziców dzieci z doświadczeniem migracji dotyczący wspierania uczniów zdolnych w polskim systemie oświaty

Rodzic dziecka zdolnego z doświadczeniem migracji odgrywa wyjątkową i niezwykle ważną rolę w procesie jego harmonijnego rozwoju. W rodzinie dziecko buduje poczucie bezpieczeństwa, tożsamości, przynależności i ciągłości, które pomagają mu odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Jednocześnie odpowiedzialny i świadomy rodzic – przyjaciel – jest tym, który buduje wiarę w siebie, wzmacnia mocne strony, pomaga odkrywać talenty oraz zachęca do rozwoju. Migracja dziecka to ogromne wyzwanie, ale także potrzeba rozwijania i wzmacniania jego unikalnych kompetencji. Aby dziecko mogło w pełni rozwijać swój potencjał, potrzebuje uważnego, mądrego i wspierającego dorosłego, który rozumie jego możliwości, jak i trudności wynikające ze zmiany środowiska, kultury czy też języka. Poradnik powstał po to, by pomóc rodzicom w tej ważnej roli przewodnika – uważnego przyjaciela i doradcy dziecka zdolnego, rozumiejącego i świadomego jego potrzeb oraz możliwości. W poradniku rodzic odnajdzie pakiet praktycznych informacji i wskazówek: jak można rozpoznać talenty i zdolności dziecka, jak przebiega proces diagnozy ucznia zdolnego w domu, szkole i poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz jakie formy wsparcia oferuje polska szkoła. Ponadto w poradniku można odnaleźć propozycje dotyczące budowania u dziecka poczucia bezpieczeństwa, motywacji i pewności siebie (opis narzędzi wspierających, takich jak portfolio oraz checklista pomocna w codziennym towarzyszeniu dziecku w rozwoju jego mocnych stron i adaptacji do nowej rzeczywistości).

Uczeń zdolny z doświadczeniem migracji w polskiej szkole a jego specjalne potrzeby edukacyjne

Od 1 września 2024 r. wszystkie dzieci z Ukrainy podlegają obowiązkowi szkolnemu w Polsce. W związku z tym są traktowane jako pełnoprawni uczniowie z dodatkowymi potrzebami wynikającymi z migracji. Uczniowie z Ukrainy mają zatem takie same prawa i obowiązki jak polscy uczniowie oraz podlegają indywidualizacji procesu kształcenia. Mają także możliwość rozwijania swoich zainteresowań, talentów i mocnych stron oraz mogą w pełni korzystać z oferty szkoły i innych placówek edukacyjnych. W związku z tym mogą uzyskać wsparcie i pomoc psychologiczno-pedagogiczną wynikającą ze specjalnych potrzeb edukacyjnych (zgodnie z Rozporządzeniem MEN, Dz.U. 2017 poz. 1591, t.j. Dz.U. 2023 poz. 1798).

Specjalne potrzeby edukacyjne (SPE) to potrzeby uczniów wymagających indywidualnego wsparcia ze względu na trudności wynikające z niepełnosprawności, zaburzeń rozwojowych, trudności emocjonalnych lub zdrowotnych, problemów środowiskowych, doświadczenia migracji, wyjątkowych zdolności. Uczeń ze SPE potrzebuje indywidualizacji nauczania, dodatkowego wsparcia, dostosowania metod pracy oraz stworzenia specjalnych warunków edukacyjnych, aby móc skutecznie się uczyć i rozwijać.

Uczniowie z doświadczeniem migracji, m.in. z Ukrainy, traktowani są jako uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wynikającymi m.in. ze zmiany środowiska oraz nieznajomości lub słabej znajomości języka, różnic programowych, a także potencjalnych doświadczeń stresowych. **W polskim systemie oświatowym także uczeń wybitnie uzdolniony traktowany jest jako uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**, który może być objęty dodatkowym wsparciem, wynikającym z potrzeby indywidualizacji procesu rozwijania ponadprzeciętnego potencjału. Zgodnie z prawem oświatowym szkoła ma obowiązek otaczać opieką uczniów szczególnie uzdolnionych.

Uczeń zdolny to uczeń o wyjątkowych zdolnościach intelektualnych, uzdolnieniach specjalnych (np. artystycznych, sportowych, językowych, technicznych itp.). Ma ponadprzeciętny potencjał, jego zdolności, umiejętności i zainteresowania wykraczają poza podstawowy program szkoły.

Uczeń zdolny często bardzo szybko zdobywa wiedzę szkolną, co może powodować jego zniechęcenie i odczuwanie nudy w czasie realizacji treści z podstawowy programowej. Co więcej, uczeń zdolny nie zawsze osiąga wysokie wyniki w nauce. Szczególnie w przypadku ucznia zdolnego z Ukrainy mogą występować rozbieżności między rzeczywistymi zdolnościami ucznia a jego wynikami szkolnymi. Proces rozpoznawania ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji jest złożony i wymaga wnikliwej obserwacji dziecka przez samego rodzica lub opiekuna oraz inne podmioty wspierające (pedagogów, nauczycieli, psychologów, asystentów międzykulturowych). Szczególnie utrudniona może być identyfikacja ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji rozpoczynającego edukację w polskiej szkole. Taki uczeń pomimo swoich wybitnych zdolności może doświadczać niedostosowania szkolnego wynikającego z nagłej zmiany warunków życia, sytuacji kryzysowej, traumy wojennej, problemów emocjonalnych, społecznych, presji, barier językowych lub braku relacji rówieśniczych w nowym kulturowo środowisku. Może intensywnie odczuwać tzw. syndrom nieadekwatnych osiągnięć, w sytuacji gdy jego potencjał nie jest odkryty i właściwie rozwijany. Ta trudna sytuacja ucznia zdolnego może prowadzić do jego frustracji, demotywacji, wycofania się, a w konsekwencji może powodować spadek samooceny oraz zaniżenia poczucia własnej wartości. Niezwykle ważne jest zatem wsparcie dziecka ze strony

ważnego i odpowiedzialnego rodzica lub opiekuna, świadomego możliwości, jakie stwarza uczniom zdolnym z doświadczeniem migracji polski system oświatowy.

Uczeń zdolny z doświadczeniem migracji w polskiej szkole może korzystać równoległe ze wsparcia wynikającego ze specjalnych potrzeb edukacyjnych. Warto przyjrzeć się możliwościom jego wsparcia w odniesieniu do:

1. potrzeb wynikających m.in. ze zmiany środowiska oraz nieznajomości lub słabej znajomości języka, różnic programowych, a także potencjalnych doświadczeń stresowych,
2. indywidualnych (zróżnicowanych) potrzeb ucznia zdolnego (np. rozszerzanie zainteresowań w specyficznych dziedzinach, rozwijanie kierunkowych uzdolnień).

1. Jak odkrywać, wzmacniać i rozwijać mocne strony oraz talent ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji w nowej rzeczywistości?

Polski system oświaty daje wiele możliwości wspierania ucznia zdolnego, z których na takich samych zasadach mogą korzystać uczniowie z Ukrainy. Uczniowie szczególnie uzdolnieni wymagają **indywidualizacji nauczania**, rozwijania potencjału i dostosowania treści edukacyjnych do ich potrzeb.

Polska szkoła ma obowiązek zapewnić im m.in. dostosowanie metod i treści nauczania do możliwości psychofizycznych, indywidualne programy i przyspieszoną ścieżkę edukacyjną. By uczeń zdolny został zakwalifikowany do objęcia go specjalistyczną pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole – wynikającą z jego specjalnych potrzeb edukacyjnych mającą na celu rozwijanie jego potencjału – należy go rozpoznać, czyli zdiagnozować i odkryć.

2. Jak wygląda proces rozpoznawania ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji w polskim systemie oświaty?

Krok 1. Obserwacja ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji w szkole i w domu

Nauczyciele mogą zaobserwować w szkole zainteresowania i zachowania ucznia wskazujące na jego szczególne uzdolnienia. W procesie diagnozy uzdolnień nauczyciele często korzystają – przy wsparciu pedagogów, psychologów szkolnych – z różnorodnych narzędzi wspierających (karty obserwacji, testy, kwestionariusze). W przypadku ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji rozpoznają zarówno jego uzdolnienia, jak i trudności adaptacyjne czy językowe.

Warto, by rodzic lub opiekun wnikliwie obserwował zdolne dziecko także w środowisku rodzinnym. W przypadku dostrzeżenia intensywnych zainteresowań i uzdolnień dziecka wykraczających poza program szkoły, szybkiego tempa uczenia się i chęci wzmocnienia tych mocnych stron, warto rozpocząć specjalistyczny proces diagnostyczny dziecka.

Krok 2. Diagnoza specjalistyczna ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji w poradni psychologiczno-pedagogicznej

Rodzic, nauczyciel lub dyrektor szkoły zgłasza dziecko do poradni psychologiczno-pedagogicznej w celu rozpoznania uzdolnień. Wymagane dokumenty to opinia nauczyciela, świadectwa, informacje o zainteresowaniach.

W poradni psycholog prowadzi specjalistyczne badania diagnostyczne. Na badania składa się m.in. wywiad z rodzicem lub opiekunem i dzieckiem prowadzony w celu zebrania pogłębionych informacji o rozwoju dziecka, jego mocnych stronach, uzdolnieniach itp. Poradnie dysponują zestawem specjalistycznych narzędzi, na podstawie których mogą zidentyfikować szczególne zdolności (np. testy zdolności specjalnych, kreatywności, motywacji, testy uzdolnień wielorakich).

Na zakończenie procesu diagnostycznego specjaliści omawiają wyniki z dzieckiem i rodzicami lub opiekunami. Poradnie wydają **opinię dla ucznia zdolnego** – jest to dokument opisujący potencjał, potrzeby i zalecenia do pracy z uczniem. To właśnie ten dokument stanowi podstawę do zakwalifikowania ucznia zdolnego do pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz dostosowania wymagań szkoły do jego indywidualnych potrzeb (zgodnie z Rozporządzeniem MEN, Dz.U. 2017 poz. 1591, t.j. Dz.U. 2023 poz. 1798).

Ponadto uczeń zdolny z Ukrainy może mieć rozpoznane dodatkowe potrzeby związane z językiem i adaptacją kulturową. W opinii poradni można uwzględnić zalecenia dotyczące nauki języka polskiego i wsparcia integracyjnego. Dziecko z Ukrainy może równolegle uzyskać wsparcie psychologa, pedagoga na zajęciach terapeutycznych, np. w związku z migracją lub stresem adaptacyjnym.

3. Co polska szkoła oferuje uczniom zdolnym z doświadczeniem migracji?

Uczeń zdolny z Ukrainy tak jak inni uczniowie zdolni może korzystać z **pomocy psychologiczno-pedagogicznej**. Formy wsparcia ucznia zdolnego w szkole obejmują m.in.: zajęcia rozwijające uzdolnienia, indywidualizację wymagań, dostosowanie poziomu trudności, mentoring nauczycielski.

Prawo oświatowe umożliwia uczniowi szczególnie uzdolnionemu realizowanie **indywidualnych programów nauczania**. Uczeń zdolny może ubiegać się o **indywidualny program nauki (IPN) lub indywidualny tok nauki (ITN)**.

Indywidualny program nauki (IPN) to forma wsparcia ucznia zdolnego polegająca na realizacji programu nauczania z jednego, kilku lub wszystkich przedmiotów w sposób dostosowany do jego uzdolnień, możliwości i zainteresowań. IPN jest realizowany w ramach zwykłych zajęć lekcyjnych, choć może obejmować również aktywności dodatkowe. Program przygotowuje nauczyciel prowadzący lub akceptuje się program opracowany poza szkołą. Treści nauczania są pogłębione, dostosowane do ucznia, ale realizowane w standardowym cyklu zajęć szkolnych. Uczeń jest oceniany, klasyfikowany i promowany na takich samych zasadach jak inni uczniowie.

Indywidualny tok nauki (ITN) to bardziej zaawansowana forma pracy niż IPN — umożliwia uczniowi przyspieszenie tempa nauki oraz realizowanie programu na innych zasadach niż udział w zwykłych lekcjach. Uczeń z ITN może uczęszczać na wybrane lekcje do klasy programowo wyższej, realizować część materiału we własnym zakresie, uczestniczyć w zajęciach w innej szkole, także wyższego stopnia. Możliwa jest realizacja programu dwóch lub więcej klas w jednym roku szkolnym. Uczeń może być klasyfikowany i promowany w dowolnym momencie roku.

Uczeń zdolny może mieć **metody pracy dostosowane** do jego specjalnych potrzeb (np. projekty, praca badawcza). Może tak jak inny uczeń polskiej szkoły korzystać z zajęć rozwijających uzdolnienia (np. dodatkowe lekcje, koła zainteresowań).

Uczeń zdolny z Ukrainy ma także możliwość **udziału w konkursach i olimpiadach** z odpowiednim wsparciem nauczycieli. Szkoła może rekomendować ucznia zdolnego do **stypendiów** (np. Stypendium Prezesa Rady Ministrów za wybitne osiągnięcia, Mazowiecki program stypendialny itp.). Uczeń zdolny z Ukrainy może korzystać z **programów i projektów wsparcia zewnętrznego** (np. Centrum Diagnozy Ucznia Zdolnego, TalentON II, Fundusz ZDOLNI, UNICEF, CARE, Fundacja Edukacja dla Demokracji itp.). Może równolegle korzystać z pomocy organizacji wspierających migrantów (np. Caritas, Fundacja Dialog, PCPM).

Ponadto uczeń może uzyskać **wsparcie psychologiczno-pedagogiczne** z zakresu radzenia sobie z presją, stresem czy organizacją pracy. Uczeń zdolny z Ukrainy może dodatkowo otrzymać wsparcie psychologa, pedagoga i zajęcia terapeutyczne, np. w związku z migracją lub stresem adaptacyjnym, związane ze specjalnymi potrzebami wynikającymi m.in. ze zmiany środowiska lub nieznanymi języka itp.

Formą wsparcia ucznia z Ukrainy są **oddziały przygotowawcze**. W szkole można skierować ucznia do specjalnej klasy, w której proces edukacji jest dostosowany do jego znajomości języka. Pracując w mniejszej grupie, uczeń intensywniej uczy się języka polskiego jako obcego. Ponadto uczeń może mieć **zwiększoną liczbę godzin języka polskiego**. Nauczyciele mogą np. upraszczać teksty i zadania, wydłużać czas pracy oraz uwzględniać różnice programowe. Szkoła może zapewnić uczniom z doświadczeniem migracji pomoc **asystenta międzykulturowego**, wspierającego komunikację między rodzicem, dzieckiem a szkołą; adaptację kulturową. Uczeń z Ukrainy może korzystać z innych działań mających na celu wzmacnianie bezpieczeństwa ucznia i jego integrację realizowanych w ramach **programu „Przyjazna szkoła” (2025–2027)**.

4. Co może zrobić rodzic lub opiekun, by wspierać ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji?

Każde dziecko z doświadczeniem migracji dysponuje wyjątkowym potencjałem. Niezależnie od pracy szkoły warto, by także rodzic odkrywał zdolności własnego dziecka.

Rodzic lub opiekun odgrywa kluczową rolę w procesie wzmacniania i rozwijania mocnych stron oraz uzdolnień ucznia, gdyż podstawowym warunkiem wspierania ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji jest zapewnienie mu poczucia bezpieczeństwa, akceptacji, szacunku, co może sprzyjać jego szybszej adaptacji w nowej rzeczywistości.

Szczególnie w przypadku dziecka z doświadczeniem migracji na etapie adaptacji do nowej sytuacji życiowej niezwykle ważne jest jego wsparcie emocjonalne i empatyczne rozumienie. To, co w kraju pochodzenia było normą, przychodziło z łatwością, w nowej rzeczywistości może stanowić trudność. Rodzic poprzez podmiotowe podejście do dziecka może budować jego zaufanie wobec swoich zdolności i umiejętności.

Niezbędna jest koncentracja rodzica na mocnych stronach, talentach dziecka, a nie na jego słabościach. Postawa rodzica oparta na zrozumieniu naturalnych potrzeb dziecka jest podstawą procesu budowania poczucia wartości dziecka oraz jego wiary w siebie i swoje możliwości. Bliskie relacje rodzic–dziecko, wzajemna akceptacja, wspierające działania rodzica przyczyniają się do budowania pozytywnego obrazu siebie. Niezwykle ważne jest wzmacnianie w dziecku motywacji do rozwoju własnych zdolności (wspólne budowanie wizji rozwoju).

Kluczowe jest wczesne rozpoznanie uzdolnień dziecka i stworzenie planu, który łączy rozwój talentów z nauką języka polskiego, co sprzyja jego integracji w nowym środowisku kulturowym.

Uczeń zdolny z doświadczeniem migracji potrzebuje równoległe wsparcia w rozwoju jego talentu oraz pomocy w adaptacji do nowego środowiska oraz doskonalenia kompetencji językowych. Rodzic może dbać o rozwój uzdolnień dziecka, wspierając naukę języka polskiego (zachęcanie do korzystania z dostępnych form pomocy, takich jak dodatkowe lekcje języka, zajęcia rozwijające uzdolnienia, asystent międzykulturowy czy pomoc psychologiczno-pedagogiczna, programy i projekty wspierające).

Warunkiem skuteczności działań rodzica dziecka zdolnego jest jego otwartość na współpracę ze środowiskiem szkolnym i pozaszkolnym. Dzięki współpracy rodzica ze szkołą, budowaniu relacji, indywidualizacji nauczania oraz mądrym wspieraniu emocjonalnemu dziecko może nie tylko odnaleźć się w polskiej szkole, ale też w pełni wykorzystać swój potencjał. Warto zatem, by rodzic lub opiekun ucznia zdolnego z Ukrainy rozmawiał z wychowawcą, nauczycielami, pedagogami, psychologami o mocnych stronach, talentach dziecka (np. matematyka, muzyka, sport). Wymiana doświadczeń, spostrzeżeń i cennych uwag na temat rozwoju dziecka zdolnego między rodzicem lub opiekunem a innymi podmiotami (np. nauczycielami, pedagogami, asystentami międzykulturowymi, psychologami) to ważny warunek tworzenia całościowego i komplementarnego środowiska wspierającego dzieci zdolne z doświadczeniem migracji.

Ważne jest zachowanie równowagi między rozwijaniem talentu ucznia a jego wsparciem emocjonalnym i społecznym oraz zadbanie o jego psychologiczny dobrostan.

5. Jak rodzic może odkrywać zdolności dziecka z doświadczeniem migracji metodą portfolio?

W procesie poznawania i wzmocnienia mocnych stron dziecka pomocnym narzędziem może być portfolio (por. [Vademecum Talentu](#)). Metoda portfolio pomaga ten potencjał zobaczyć, nazwać i rozwijać – niezależnie od poziomu znajomości języka polskiego. W pracy z dzieckiem nad odkrywaniem jego potencjału metodą portfolio niezwykle ważne jest budowanie atmosfery bezpieczeństwa i akceptacji. Warto mieć na uwadze fakt, że dziecko, które przeżyło zmianę kraju, szkoły i środowiska, często potrzebuje czasu, by pokazać swój talent w nowym otoczeniu. Dlatego tak ogromną rolę odgrywa rozumiejący rodzic, który potrafi docenić wysiłek dziecka, a nie tylko efekt.

Pracę z dzieckiem nad portfolio można rozpocząć od wspólnego opracowania TOP dziecka – akronim ten oznacza tu Twój Osobisty Potencjał. Ten etap działań jest skoncentrowany na rozpoznaniu pięciu obszarów rozwoju dziecka: zdolności i umiejętności, zainteresowań, cech charakteru, wartości i oczekiwań, stanu zdrowia i wiedzy. Praca nad TOP dziecka może być

przyczynkiem do rozmowy rodzica z dzieckiem o tym, co ono lubi, co jest dla niego ważne, z czego jest dumne, do czego dąży itp.

Codzienna obserwacja dziecka w różnych sytuacjach może pomóc rodzicom odkryć jego talenty, mocne strony. Warto, by rodzic, obserwując dziecko, próbował odpowiedzieć sobie na następujące pytania:

- Jakie aktywności dziecko samo inicjuje?
- Co robi, gdy ma wolny czas, do czego naturalnie wraca?
- W jakich sytuacjach potrzebuje najmniej zachęty?
- Kiedy wykazuje samodzielność i inicjatywę?
- O jakich aktywnościach najczęściej opowiada z entuzjazmem?
- Co sprawia, że traci poczucie czasu?
- W jakich sytuacjach potrzebuje najmniej zachęty?
- W jaki sposób najchętniej się wyraża (np. plastyka, muzyka, język literacki, sport, aktorstwo itp.)?
- Co pomaga zaadaptować się w nowej sytuacji, przetrwać zmianę kraju, języka lub środowiska?
- Kiedy jest wytrwałe mimo trudności?
- Z czego jest najbardziej dumne?.

Warto wspólnie identyfikować i nazywać cechy osobowości dziecka (np. cierpliwość, empatia, kreatywność, wytrwałość). W procesie poznawania mocnych stron dziecka ważne jest wspólne rejestrowanie ważnych wydarzeń sukcesów, pasji.

Vademecum Talentu zawiera zestaw arkuszy, które pomagają spojrzeć na potencjał ucznia z różnych perspektyw (wspólne odkrywanie mocnych stron dziecka). Arkusz samooceny ucznia pomaga dziecku zebrać informacje o sobie. Na tym etapie pracy z portfolio ważna jest zachęta rodzica do tego, by dziecko było szczerze i uczciwe. W Arkuszu wsparcia od rodzica można także opisać mocne strony dziecka z własnego punktu widzenia (np. talenty zauważone w domu, zainteresowania, które rozwija od lat, cechy charakteru, które są jego siłą, sukcesy z poprzednich etapów edukacji). Ponadto warto zachęcać dziecko, by poprosiło o udział w tworzeniu portfolio także inne osoby, np. rówieśników, asystenta międzykulturowego, wychowawcy.

Dla dziecka migracja to trudne doświadczenie, ale jednocześnie źródło unikalnych umiejętności i zasobów rozwojowych. Warto docenić w portfolio kompetencje wzmacniane dzięki migracji, np. znajomość dwóch języków, umiejętność odnajdywania się w nowym

środowisku, otwartość na inne kultury, elastyczność i odporność, umiejętność uczenia się w zmieniających się warunkach.

Niezbędnym etapem pracy z portfolio jest planowanie dalszych działań wspierających zdolności dziecka. Warto ustalić małe, realne cele mające na celu rozwijanie potencjału dziecka (np. udział w kole zainteresowań, przygotowanie projektu itp.).

Metoda portfolio uczy dziecko refleksji, samoświadomości i odpowiedzialności za rozwój, a rodzica wspiera w jego mądrym towarzyszeniu. Portfolio może stać się narzędziem współpracy z nauczycielem – zwłaszcza gdy różnice językowe lub kulturowe utrudniają komunikację.

Portfolio nie jest jednorazowym projektem, ale procesem, w związku z tym warto, aby dziecko aktualizowało je po nowych doświadczeniach. Metoda portfolio pozwala dostrzec i nazwać potencjał, który dziecko nosi w sobie – także ten ukształtowany przez jego doświadczenie migracji.

Wsparcie i zaangażowanie rodzica dziecka zdolnego z doświadczeniem migracji są kluczowym warunkiem jego dobrostanu psychologicznego oraz procesu rozwoju jego potencjału. Poniżej zamieszczono checklistę dla wspierającego rodzica ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji, która może stanowić narzędzie jego autorefleksji. Pomaga zauważyć, co już wspiera rozwój dziecka, a co warto jeszcze wzmocnić w obszarze adaptacji, emocji, relacji, rozwijania uzdolnień i talentów. Checklista nie ocenia rodzica, lecz może pomagać w świadomym towarzyszeniu dziecku w jego rozwoju i adaptacji.

Checklista rodzica wspierającego ucznia zdolnego z doświadczeniem migracji

Instrukcja dla rodzica

- Przeczytaj każdy z punktów i zaznacz te działania, które rzeczywiście realizujesz.
- Zwróć uwagę na pola puste – wskazują obszary, które można rozwijać krok po kroku.
- Wybierz 2–3 priorytety, które są teraz najważniejsze dla dziecka.
- Wdrażaj zmiany stopniowo i obserwuj reakcje dziecka.
- Wróć do checklisty po 1–2 miesiącach, by zobaczyć postępy i dostosować wsparcie.
- Możesz użyć danych z checklisty w rozmowach ze szkołą lub specjalistami, aby lepiej zaplanować wspólne działania na rzecz pomocy i wspierania rozwoju uzdolnień dziecka.

1. Obserwuję i rozpoznaję talenty dziecka

Zwracam uwagę na to, co dziecko robi z zaangażowaniem i radością.

Rejestruję sytuacje, w których dziecko przejawia wyjątkowe zdolności.

Rozmawiam z dzieckiem o jego zainteresowaniach, planach i marzeniach.

Pomagam dziecku odkrywać obszary, w których czuje się najlepiej.

2. Wspieram adaptację dziecka w nowej rzeczywistości

Dbam, aby dziecko czuło się bezpiecznie i akceptowane w domu.

Reaguję na sygnały stresu dziecka lub jego trudności emocjonalnych.

Wspieram rozwój znajomości języka polskiego (np. dodatkowe lekcje, wspólne czytanie, materiały online).

Doceniam wysiłek dziecka, zwłaszcza gdy musi włożyć więcej pracy z powodu migracji.

3. Współpracuję ze szkołą

Utrzymuję regularny kontakt np. z wychowawcą, nauczycielami, asystentem międzykulturowym.

Rozmawiam z wychowawcą o mocnych stronach dziecka i jego potrzebach.

Jeżeli jest taka potrzeba – proszę o pomoc asystenta międzykulturowego lub tłumacza.

Wspólnie ze szkołą analizuję możliwości wsparcia (np. zajęcia rozwijające uzdolnienia, zajęcia języka polskiego, pomoc psychologiczno-pedagogiczna).

4. Korzystam ze wsparcia specjalistów w razie takiej potrzeby

W razie potrzeby zgłaszam dziecko do poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Dostarczam informacje o zainteresowaniach i talentach dziecka do diagnozy.

Omawiam wyniki diagnozy z psychologiem i pytam o rekomendacje.

5. Wspieram rozwój talentu dziecka w domu

Zapewniam dziecku przestrzeń i czas do rozwijania zdolności.

Proponuję aktywności, które wzmacniają jego zainteresowania.

Zachęcam do udziału w kołach zainteresowań, konkursach lub projektach.

Dbam o równowagę: talent – odpoczynek – integracja rówieśnicza.

6. Pomagam budować pewność siebie i samodzielność

Chwalę wysiłek, nie tylko efekt.

Pomagam dziecku wyznaczać małe, realne cele.

Wspieram dwujęzyczność – traktuję ją jako atut i zasób.

Uczę dziecko, jak radzić sobie z trudnościami i emocjami.

7. Wspieram relacje społeczne dziecka

Zachęcam do nawiązywania kontaktów z rówieśnikami.

Wspieram uczestnictwo w aktywnościach społecznych, zajęciach grupowych i hobby.

Rozmawiam o trudnościach w kontaktach i wspólnie szukamy rozwiązań.

8. Korzystam z portfolio jako narzędzia rozwoju

Pomagam dziecku tworzyć portfolio jego mocnych stron.

Dokumentujemy sukcesy, aktywności, pasje i doświadczenia z kraju pochodzenia.

Uzupełniamy portfolio po każdym nowym osiągnięciu.

Pokazuję portfolio np. wychowawcy, nauczycielom, by lepiej poznali dziecko.

9. Dbam o dobrostan psychiczny dziecka

Zwracam uwagę na oznaki przeciążenia lub wypalenia.

Dbam o odpoczynek, sen i aktywność fizyczną.

Tworzę w domu atmosferę wsparcia i zrozumienia.

Autorzy: Janina Uszyńska-Jarmoc, Beata Kunat

Redakcja językowa: Michał Pranke

Projekt okładki: Michalina Walusiak

Skład: Michał Pranke

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie Autorstwa 4.0.

ISBN: 978-83-68747-37-9

Wzór cytowania:

Uszyńska-Jarmoc, J., Kunat, B. (2026). *Gdy talent przekracza granice – wspieranie rozwoju uczniów i uczennic zdolnych z doświadczeniem migracji lub uchodźstwa, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży z Ukrainy*. Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy.

Warszawa 2026

Opracowanie powstało w ramach zadania zleconego przez MEN pod nazwą „Dobrostan Społeczności Szkolnej”, o którym mowa w module 2. Rządowego programu wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży „Przyjazna szkoła” w latach 2025–2027.

Publikacja współfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027, działanie 04.17 „Szkoła dla wszystkich”.

Egzemplarz bezpłatny